

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

«Сімейна обрядовість болгар Буджака (XX–XXI ст.)»

«Family rituals of Budzhak Bulgarians (20th–21th centuries)»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Освітня програма Історія та археологія
Кофова Наталя Василівна

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н. О. _____

Рецензент к.і.н. Тхоржевська Т. В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2023 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2023 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувачка кафедри

Голова ЕК

(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Одеса 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історія дослідження.....	8
1.1 Історія досліджень та аналіз літератури.....	8
1.2 Аналіз джерел.....	13
Розділ 2. Деякі аспекти сімейної обрядовості болгар Буджака.....	15
2.1. Народження дитини та її хрещення	16
2.2. Святкування Нового Року.....	20
2.3. Кукерів день як поєднання сімейного і національного свята.....	23
2.4. Святкування Великодня (Пасхи).....	24
Розділ 3. Весільна обрядовість болгарського населення Буджака.....	29
3.1. Місце сватання у шлюбній обрядодії.....	29
3.2. Годєж – як перехідний обряд болгарської шлюбної обрядовості.....	34
3.3. Місце засівок у шлюбній обрядовості.....	36
3.4. Весілля як один з етапів укладення шлюбу.....	42
Розділ 4. Поховальна обрядовість болгар Буджака.....	50
Висновки.....	56
Список джерел та літератури.....	61
Додатки	

ВСТУП

Сімейні свята відіграють важливу роль у житті кожної людини, оскільки вони забезпечують можливість зберігання і передачі традицій, ритуалів, звичаїв і цінностей з покоління в покоління. Ці свята допомагають зміцнювати зв'язки у родині, забезпечують можливість обміну досвідом і знаннями, а також стимулюють розвиток взаєморозуміння, поваги та любові між різними поколіннями. Родинні свята також можуть допомагати зберігати і відтворювати національну культуру, співпрацювати з іншими людьми і розвиватися як особистість. Отже, родинні свята є важливим елементом соціального життя кожної людини.

Життя кожної людини ділиться на три найважливіші етапи: народження, одруження (створення сім'ї, шлюб) і смерть. Ці події завжди супроводжувалися відповідними обрядами (хрещення, весілля і похорон).

Тим більше, що і сам він змінювався з плином часу. Якими були весілля у болгар і як вони трансформувалися до сьогодення? Чому це відбувалося? Незалежно від того, в якому місці світу відбувається весілля і до якої національності належить молодята, весілля залишається одним з найважливіших обрядодій, яскравою и незабутньою подією в їхньому житті. І все-таки – скільки країн и народів, стільки існує весільних звичаїв, традицій и повір'їв. Майже всі вони сягають корінням в стародавні часи і сьогодні можуть мати чудовий, незрозумілим і ніби не завжди доречний, але, тим не менше, у всіх з них є свій прихований, таємний сенс.

Тому вони дбайливо зберігаються і передаються з покоління в покоління. Безсумнівно, цікаво дізнатися про те, як проводять весілля в різних куточках нашої планети, а, можливо, ще таке дослідження дає можливість запозичити якусь цікаву і незвичайну традицію в сценарій власного весілля, навіть якщо це весілля представників не болгарського народу. Такі традиції можуть додати до звичної церемонії родзинки і зроблять українське, молдавське чи весілля будь-якого іншого народу справді особливим. А ще такі запозичення сприяють міжкультурному обміну, що так важливо і може мати цікаві результати у

розвитку культури весільної обрядовості будь-якого багатонаціонального регіону.

Весілля - це довгоочікуваний момент в житті кожної людини, яке переповнене різноманітними традиціями, обрядами та повір'ями. Вступ молодих у шлюб це створення нової сім'ї, для продовження роду. У багатьох народів весілля проходить по своєму, має свої традиції та звичаї. Болгарське весілля не є виключенням. Мають і свої особливості святкування болгар, які проживають на території Буджака.

Актуальність роботи полягає в тому, що Україна представляє у світі одну з найбільш вдалих випадків державності де співіснує багато представників різних етносів, зокрема болгар, що прагнуть до збереження культурного різноманіття один одного.

Однак, через значний рівень глобалізації це прагнення не може бути реалізоване без осмислення культурних процесів через науковий пошук істориків, етнологів, культурологів, соціологів. Дослідження родинної обрядовості свого народу є важливим з кількох причин. По-перше, це дозволяє зберегти та передати наступним поколінням цінності та традиції свого народу.

Дослідження родинних свят та обрядів також допомагає збагатити своє розуміння культурного та історичного контексту своєї нації. Крім того, вивчення родинної обрядовості може допомогти підтримувати і розвивати соціальні зв'язки в межах родини та сприяти формуванню родинної ідентичності. Нарешті, вивчення родинної обрядовості може також допомогти у збереженні та відновленні забутого та зникаючого культурного спадщини.

На мою думку вивчення родинної обрядовості є тим опорним пунктом від якого буде ефективно відштовхуватися у подальших дослідженнях побуту чи духовної культури болгарського населення України.

Метою роботи є дослідження сімейної обрядовості болгар на Півдні України, насамперед у Буджаку (у центрі уваги Болградський, Білгород-Дністровський та Ізмаїльський райони Одеської області).

Поставлена мета зумовлює ряд наступних **завдань**:

- формування та аналіз джерельної бази для дослідження родинної обрядовості (метод інтерв'ю, опитування респондентів);
- аналіз літератури;
- на основі отриманих даних розширити та доповнити наявну на сьогодні у дослідницькій літературі інформацію про болгарську сімейну обрядовість;
- визначити головні атрибути які використовуються під час всіх обрядодій;
- провести аналіз наявних публікацій з даної теми;
- порівняти певні елементи весільної обрядовості болгар з весільною обрядовістю інших народів.
- встановлення змін та тенденцій у еволюції весільного обряду, якщо такі мали місце протягом XX-XXI ст.

Об'єктом дослідження сімейна обрядовість болгар Буджака.

Предмет дослідження – структура та місце окремих святкувань у сімейній обрядовості болгар.

Хронологічні рамки: XX ст. – початок XXI ст.

Територіальні рамки охоплено Буджак – історико географічний регіон у Північно-Західному Причорномор'ї (сучасні Болградський, Білгород-Дністровський та Ізмаїльський райони Одеської області).

При написанні роботи, ми використали **методи:** метод польових досліджень, хронологічний, системний та типологічний метод. Загальнонаукові методи аналізу, дедукції, синтезу.

Історична наука має потребу і вимогу розглядати всі історичні факти, явища та події відповідно до певних історичних обставин, у їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Розуміючи, що історичні явища потрібно розглядати і досліджувати лише в розвитку від їх виникнення і до сучасності, умовного останнього результату, враховуючи проміжні форми, робота не могла би бути виконана без опору на принцип історизму який є основним і базовим для будь-якого історичного дослідження. Дослідження етнологічне також є таким.

Типологічний та системний методи дозволили не заблукати в темі при всій її широчині, виокремити певні етапи весілля чи іншого святкування, визначити групи атрибутів та явищ які себе проявляють. Лише в рамках утвореної системи, після формування основних блоків знання (на основі вивченої літератури) про весільну обрядовість болгар стала можлива подальша робота, в тому числі і залучення даних отриманих у результаті використання методу польових досліджень та їх інтеграція до системи знань наявних до останнього часу у дослідницькій літературі.

Результати використання методів польового дослідження не дали результату у вигляді написання окремого розділу, тому його важко вважати за основним, але від цього його важливість не зменшується. Інформація отримана «у полі» є системно інтегрована в загальну систему знань.

Завдяки використанню хронологічного методу, який багатьма сприймається як антипод територіальності при дослідженні культурних явищ і нівелює її, у нашому випадку навпаки дає можливість виокремлювати цю територіальність обряду, його особливості на певній території. І з урахуванням хронологічного методу території Буджака виступають не лише як окремий фрагмент земної площі, зі своїми координатами у просторі, але і як землі, що мали спільне або відмінне у своєму історичному розвитку де територіальна близькість не завжди є ключовою.

Структура роботи: робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел та літератури та додатків. У перший розділі висвітлена історія дослідження та основні наукові праці які попри час написання залишаються актуальними. Другий розділ присвячений окремим, найбільш популярним родинним святкам. Третій розділ присвячено шлюбній обрядовості, окремим етапом якої є власне весілля. Саме на дослідженні шлюбу і був здійснений акцент, чому сприяють напрацювання автора, серед яких написання курсових робіт у минулому та участь у конференціях. Четвертий розділ присвячений поховальній обрядовості. Завершальним елементом структури

роботи є висновки. Тут максимально охоплені думки автора стосовно досліджуваної проблематики.

Дослідження болгарських свят родинного характеру, у тому числі весілля, можна поділити на загальні, присвячені родинній обрядовості загалом, і весільній обрядовості, дослідження якої є особливо популярним серед науковців. Більш вичерпна і розлога історія досліджень представлена у Розділі 1. Загальний список джерел та літератури кваліфікаційної роботи складає 36 одиниці, із них джерел – 8, літератури – 29.

Деякі аспекти наукових пошуків були апробовані у вигляді доповідей на наукових конференціях:

1. 78-ї звітна студентська наукова конференція ОНУ імені І.І.Мечникова, 2021 рік;
2. 79-ї звітна студентської наукової конференції ОНУ імені І.І.Мечникова Секція історії та археології, філософії та культурології, 2022 рік;
3. XII Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів з нагоди Всеукраїнського дня науки «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента», Ізмаїльський державний гуманітарний університет (м. Ізмаїл), 17 травня 2022 рік;
4. XV Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Етнічна культура в глобалізованому світі», ОНУ імені І.І. Мечникова, 10 червня 2022 рік;
5. VIII Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «НАУКОВИЙ ПОШУК СТУДЕНТІВ XXI СТ.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук», 17 м. Ізмаїл, 17 листопада 2022 рік;
6. XVI Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених, 29 листопада 2022 року (в режимі онлайн).

Розділ 1

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ, АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1.1. Аналіз літератури

Дослідження родинної обрядовості болгар почалося у другій половині ХІХ століття. У 1869 році, болгарський науковець Марин Дринов, засновник Болгарського національного музею, зібрав перші матеріали про болгарські родинні традиції та обряди. У 1929 році, Іван Шишманов опублікував книгу "Болгарські народні обичаї", в якій описав багато родинних обрядів та свят болгар. Варто зазначити, що дослідник підтримував тісні зв'язки з М. Драгомановим, І. Франком, Ф. Вовком та вів з ними листування, співпрацював у дослідницькій сфері. Пізніше, в 1970-х роках, інші дослідники, такі як Іван Гешев, Любомир Міладинов, Димитрінка Начева та інші, провели більш детальне дослідження родинної обрядовості болгар та їх значення в житті сучасного суспільства [29,31].

Не оминув весільну обрядовість і знаковий для української науки дослідник Ф. Вовк. Піком його плодovitих етнологічних досліджень як громадського, так і побутового життя болгарського народу є дослідження про весільний (шлюбний) ритуал та ритуал які його супроводжують. Перша її публікація відбулася за межами України. Дослідження спочатку було видруковане болгарською мовою в кількох номерах журналу «Сборник за народні умотворения, наука и книжнина» («Збірний фольклору, науки і писемності») за 1890-1894 роки під назвою «Свадбарските обреды на славянские народби» («Весільна обрядовість слов'янських народів») Така широка назва пояснюється тим, що автор мав намір подати в цьому часописі студію про українське весілля в порівняльному аспекті – поряд з описами цього обряду в інших слов'янських народів. Задум був реалізований, як відомо, лише частково – опублікуванням розділу з українського весілля в томах «Сборника»; а невдовзі, 1895 року, в «Этнографическом обозрении» вийшла окрема розвідка російською

мовою про болгарські весільні обряди, що є «ніби продовженням цих досліджень».

Ця робота стала однією з найважливіших його робіт славістичного циклу, яка вирізняється багатством фактологічної основи, широкою географією порівняльних даних, ґрунтовністю викладу матеріалу та його наукової систематики й інтерпретації [25, с.55].

У дослідженні в через призму історико-етнографічної ретроспективи та за подібністю з рисами весільних обрядів у культурному житті сучасних нащадків волзьких болгар. Дослідник визначав і досліджував давніші форми шлюбу тюрків-болгар (вони ж волзькі болгари) та находив властиві для них риси в болгарському весіллі вже свого часу. [25, с.57].

У фокусі дослідницьких інтересів Хв. Вовка – з'ясування причин збереженості у болгар примітивних форм шлюбу; виявлення соціальних функцій традиційного весілля, яке народною свідомістю болгар (як і українців) маркувалося як «головний і вирішальний акт, що дозволяє укладення шлюбу, за винятком шлюбу церковного, який і в болгар Буджака становить дуже часто лише формальність зумовлену існуванням відповідних законодавчих норм.

У роботі оглядово представлені різноетнічні впливи культурного життя, що прихвели до руйнування цілісності і формування локального розмаїття весільної обрядодії у житті болгар Буджака. Вчений підсумовує, що незважаючи різноманітні впливи й різного роду обставини, які мали б знівельовати серед болгар притаманні для їхнього народу погляди на шлюб і древні шлюбні обряди, вони все-таки залишилися і до його часу, з переважанням слов'янського елемента над тюрським та іншими, хоча і ті залишили після себе деякі незначні і не особливо виражені риси [25, с.58].

Хв. Вовк робить висновки, підводить до того, що саме серед болгарського населення шлюбні обрядодії збереглися у найбільш первісному вигляді, а ось інші слов'янські народів вони характеризуються як окремі елементи пережитків [18].

В 1858 році світ побачив четвертий том «Записки одесского общества истории и древностей». У ньому було представлено дві статті науковців які самі проживали в колоніях Бессарабії., Левицький А. [33] та Батьянов Н. [10] у своїх роботах визначили базові аспекти шлюбної обрядодії болгар, їх зміст та описали базові елементи-атрибути.

Першим відомим дослідником болгарського населення України був М. Державін [22, с. 34]. Його праця стала, фактично, першим узагальнюючим етнологічним дослідженням болгар України [24].

Питанням сімейних свят в його праці присвячено декілька розділів. Окрема варто відмітити два найцікавіші для нас, про весільні обряди та народні свята де під народними потрібно розуміти і свята сімейні, властиві болгарському народу в цілому і в тому числі описує календарну обрядовість крізь призму участі в ній окремих болгарських родин.

Сьогодні, дослідження сімейної обрядовості болгар продовжуються, як науковими установами, так і народознавцями, які досліджують різні аспекти культури та традицій болгарського народу.

У процесі масового розселення болгар у Буджаку постає зацікавленість до їх звичаїв та обрядів, як до тих які притаманні їм, як частинці певного народу (у даному випадку болгар), так і тих які властиві їм як людям від цього народу відірваним. Появляється зацікавленість як до колективів, що встановлюють зв'язки у нових умовах, зустрічаються з чимось новим, щось чуже переймають, своїм діляться, а також змінюють на власний лад, чи просто щось забувають, від чогось відмовляються.

Серед сучасних українських дослідників болгарської обрядовості, традиції та звичаї досліджують Г.Руссева (Златова), Н. Петрова, та інші [26,27,28 34]. На жаль, їхні роботи не є сильно поширеними і наявними мережі Інтернет, що ускладнило використання їх напрацювань при написанні дослідження.

Не найсильнішим місцем досліджень є порівняльний характер, а також доволі часто дослідники розглядають культурне явище надто вузько, не враховуючи ширшого історичного, ідеологічного, обрядово-звичаєвого ,

світоглядного та фольклорного фону-контексту і у рамках соціального клаптика, і у межах етносу та чужоетнічних чинників.

Тому, до актуальних завдань етнологів, культурологів та істориків належить напрацювання у розробці основних принципів типологізації, класифікації та систематизації наявної інформації шлюбної обрядовості (визначення та опис по етапах, подачі обрядових та персоналізованих шаблонів, записаних пісень і інших творів у всій їхній варіативності, нотатування інформації про середовища обрядодії, визначення застережень головних учасників ритуалу, різнопланового пояснення та інших коментарів), наукові пошуки у систематиці учасників (персонажі, чинів) шлюбу у функціональному та статевих, гендерних аспектах, дослідження наявних образів та їхньої символіки в обрядодіях та піснях [23].

Звісно у рамках даного дослідження ми не могли не приділити особливу увагу роботі молодих науковців. Дослідниця Ганна Русева видала статтю на тему «Структура весільного ритуалу болгар Півдня України(ХІХ- початок ХХ ст.)». Наслідуючи методологію яка вкорінилася з ХХ ст, Г. Русева, визначає шлюбну урядовість у своєму дослідженні як структуру, яка проявляється трьома частинами: передвесільна, власне весільна та післявесільна. На наш погляд це доволі вичерпний поділ, якщо не говорити про більш локальні прояви різних обрядів та властивих для них рис. Дослідниця визначає і досліджує окремі обряди та обрядодії перерахованих вище циклів, що входять до болгарського весілля. І якщо цикли характерні і для весілля у інших народів української нації то через окремі обрядодії демонструється і досліджується різниця болгарського весілля, лише йому притаманні особливості [36].

У своїй праці «Весільний одяг болгар Буджака ХХ ст.» [25] вона досліджує не лише одяг, але і зовнішній вигляд молодят, не оминула увагою і зміни у їх вбранні.

Дослідниця поетапно досліджує у своїй роботі одяг наречених враховуючи чотири критерія, окрім одягу, вона аналізує взуття, головний убір і основні атрибути. Основним джерелом у її дослідженні слугували матеріали інтерв'ю

респондентів з різних населених пунктів і різних районів (на момент дослідження: Болградський (с. Виноградне, с. Нові Трояни, с. Табаки, с. Ореховка), Арцизький (с. Нова Іванівка, с. Задунаєвка), Саратський (с. Зоря, с. Колісне) та Тарутинський (с. Євгеновка) райони), а також фотокартки і нечисельні письмові роботи дослідників різних періодів [26].

Ще одна її, більш пізніша робота «Шлюб у болгар Буджака наприкінці ХІХ – упродовж ХХ століття: форми укладання» [27], присвячена формам укладання шлюбного союзу болгар. Що ж стосується дослідження передвесільних обрядодій, то унікальною за своїм наповненням та подачою є робота «Передвесільний цикл обрядів болгар Буджака у ХХ ст.: структура і зміст» [26].

Дослідження весільних звичаїв у Болгарії дозволяє розширити нашу лексичну базу у цій галузі. У минулому цьому сприяли своїми роботами такі дослідники як В. Дьякович, М. Державін, Л. Марков, Л. Демиденко, С. Георгієва, А. Колесник [23]. Незважаючи на те, що деякі обряди були вивчені в рідкісних болгарських селах Бессарабії, не існує системного опису цієї лексики для болгарських діалектів та динаміка розвитку весняного обряду не була досліджена. Для повнішого вивчення індивідуальної лексики необхідно провести повну систематизацію і картографування весільних обрядів і термінів. Інтерес до цієї проблеми значного зростання у ХХІ столітті вже були опубліковані серйозні праці, що описують характерні обряди, особливості та характеристики.

У 2012 році було опубліковано роботу Н. О. Петрової, українського етнологу, присвячену маловивченій темі весільних обрядів у болгар. У цій роботі докладно описується значення хліба у передвесільному циклі, а також згадуються різні види захворювань та їх виникнення, а також розглядаються питання, що вимагають того, щоб хтось займався цією важливою справою [34]

Важливий матеріал для досліджень у книзі [30] присвячений аналізу історії, культурно-побутових традицій, феноменів самосвідомості, специфіки мови та освіти болгар в Україні. Книга містить досвід та практику діяльності широкого кола у світовій болгарській діаспорі та характеризує наявність актуальних питань та розвитку самобутньої групи та загрози її захоплення в Україні.

У 2014 році було опубліковано книгу «Буджак: історико-етнографічні нариси народів південно-західної Німеччини Одещини» [29, 30]., що містить близько двадцяти нарисів, написаних докторами наук, кандидатами, аспірантами та віце-президентами історичного факультету ОНУ. культурно-побутові традиції, феномени самосвідомості, специфіка мови та освіти у Болгарії в Україні. Книга містить досвід та практику діяльності широкого кола у світовій болгарській діаспорі та характеризує наявність актуальних питань та розвитку самобутньої групи та загрози її захоплення в Україні.

2.1 Аналіз джерельної бази

З метою отримання нових джерел нами було зібрано свідчення з 8 людей різної статті, які належать до різних вікових категорій і проживають у різних населених пунктах Буджака (сучасні Білгород-Дністровський, Болградський та Ізмаїльський район Одеської області України). Інформація отримана «у полі» була системно інтегрована в загальну систему знань сформована дослідниками протягом історії дослідження болгар Буджака, їхніх традицій та звичаїв. Варто зазначити, що респонденти більше могли розповісти про сучасність, і в значно меншій мірі про ХХ ст, особливо його першу половину. Склалося, можливо суб'єктивне враження, що причиною є не лише недостатнє знання, але й менша зацікавленість і популярність традицій в той чи інший історичний період. Було опитано декілька респондентів серед них це жителі Білгород-Дністровського, Болградського та Ізмаїльського районах Одеської області с. Кулевча, Зоря, Василівка, Делени та Новокаланчак. Нами були опитані Ніколова Феодора, Кофова Марія, Генчева Варвара, Кальчев Кирило, Бойчева Наталя, Крупенко Максим, Тимуренко Віра, Кофов Василь. Загалом матеріал який був отриманий під час спілкування з респондентами дозволив доповнити вже наявну інформацію. Можна відмітити ще один момент джерельної бази- це фотоматеріали. Подія яка відображається на фото несе в собі секрети, досвід , спостереження, знання минулих поколінь. Завдяки цим моментам можна дізнатися , щось нове і змінити хід досліджень у тому напрямку у якому

працюємо. У даній роботі використано 9 фотографій. Дані фото репрезентують моменти родинних звичаїв болгар. Таклюди намагаються зберігати власні, найяскравіші спогади свого життя.

Побачити кадр, що передає ту щасливу мить коли жінка народила дитину та починає його годувати своїм молоком є доволі інтимним момент. Люди намагалися приховувати дитину, щоб не зурочити але все ж таки вдалося зробити ексклюзивне фото [дивит. Додаток 4]. Наступні фото репрезентують події весілля, а саме як відбувалося в кінці ХХ ст. таїнство вінчання [дивит. додаток 2]. Саме цей момент є важливішим для молодого подружжя, тому що відбувається заключення їхнього союзу на небесах-це більш важливіше для болгар ніж позначка у паспорті [1,4]. Завдяки фотографіям можна зрозуміти як виглядало вбрання наречених та які обряди відбувалися на самому весіллі [див. Додатки 3,1].

Отже, хочеться зазначити актуальність досліджень початку ХХ ст., через призму нашого часу вони видаються доволі повними, подібного роду результати, можуть претендувати на те, щоби далі допрацьовуватися за рахунок їхнього ж осмислення вже у ХХІ ст., роботи ж більш пізніх дослідників, як і сучасних науковців являють собою цілком гармонійне продовження роботи основи якої закладені більше 100 років тому назад. Підсумовуючи можна сказати, що останнім часом з`явилися нові матеріали для дослідження даної теми.

Розділ 2

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ БОЛГАР БУДЖАКА

Хоча зазвичай, коли говорять про обряди та ритуали які відбуваються при пологах то перша думка саме про момент народження і дії оточуючих який в цей час виконують, ну можливо за декілька хвилин до і декілька після. Але потрібно розуміти, що хоча ритуали які відбуваються безпосередньо при появі малюка є важливими і основними, але всі вони являються логічним продовженням обрядом передпологової традиції. У свою чергу, вони вже розвиваються у обряди які супроводжують малюка та його маму в перші дні життя. І хоча процес народження суто біологічний, але це свого роду ініціація в світ людей обряд якої завершується хрещенням дитини. Тому ми можемо сказати, що обряд хрещення це одна з найважливіших традицій.

Поховальний обряд теж свого роду ініціює людину, адже людина покидає цей світ і переходить у новий світ потойбіччя. Визначальними у проведенні таких обрядів є власне уявлення серед членів родини про те як вони мають відбуватися, адже хоча участь можуть брати у цих ритуалах і люди які не є членами родини, однак саме останні визначають його і організують процес обрядодії, без їх згоди і не попри їхні уявлення вона не відбудеться, вони самостійно без згоди суспільства можуть провести за своїм бажанням без будь-яких відповідностей традиції. Тому власне цей аспект робить дані обрядодії і святкування рідними.

Однак якщо брати до уваги святкування і участь у обрядодіях членів родини через які дана сім'я, родина як фундаментальна одиниця суспільства соціалізується, при цьому не розриваючи зв'язок один з одним то варто розширити святкування, та традиції ще до деяких найбільш популярних у болгарського населення Буджака. До таких свят ми відносимо Новий рік, Кукерів день, Пасху.

2.1 Народження дитини та її хрещення

Спробуємо розглянути повір'я, традиції для вагітної жінки, майбутньої мами та для народженого малюка. Традиції супроводжують людину в період її утробного розвитку, напередодні та під час народження, традиції пов'язані з народженням формують культурний фон перших днів життя малюка.

Розпочнемо з невеликої примітки, що у деяких випадках обряди даної групи мають місце ще й до вагітності, тобто при її тривалій відсутності або простіше – бездітності, адже найбільше нещастя для жінки та її родини (в якій вона народила і в якій прийшла до чоловіка) — бездітність. Вважається, що ця жінка чи її родина проклята Богом чи іншими людьми, що це кара за її гріхи.

Вважається, що на подружжя, яке не має дітей або діти не живуть довго, діє магія; а щоб розбити це чарування, йдуть до якогось водяного млина й купаються, поливаючись шкаралупою цвіркунового яйця [31, с. 43]. Однак окремо на цьому зосереджуватися не будемо, як і на питаннях обрядовості і традицій які стосуються зачаття. У питаннях останнього певні традиції чи ритуали поза увагою дослідження і через інтимний характер питання, що обмежує можливості дослідження. Зауважимо лише, що серед болгар Буджака практикувалося зав'язування червоної ниточки на зап'ясток для того щоб воно відбулося швидше [7] Можливо мали місце і обряди які мали би сприяти народженню первістка-хлопчика, адже саме хлопчик є найбільш бажаною першою дитиною в болгарській сім'ї [31].

Період вагітності і народження дитини це ключова мить у житті болгарської родини. У період вагітності майбутня мама не порушує певного ряду доволі суворих обмежень направлених на збереження вагітності, забезпечення вдалого народження і убезпечення як власного, так і здоров'я малюка від ризиків. Однак реальність вносить свої корективи. Болгари все ж таки переважно жителі сіл, тому небайдужі не лише до сімейного щастя, продовження роду, але і до достатку, який забезпечується веденням великого господарства в якому жінка відіграє значну роль. Вона не може покинути справи якими займалася до вагітності, щоби це не стало тягарем для інших членів сім'ї,

адже всі і так завжди зайняті. І попри старання сім'ї всіляко зменшити фізичні навантаження для вагітної (найбільше за цим слідкує традиційно свекруха), але завжди це виходить. Не на останньому місці серед болгар Буджака є і пені повір'я, пересуди. Згідно з ними не можна було присідати на відро якщо воно порожнє, це ж саме стосується будь-яких пустих посудин чи сумок.

Передбачалося що у такому випадку немовля буде голодувати. Не можна також перестрибувати через рівчачки, канави, або труби і поливні шланги, що більш актуально сьогодні бо це загрожує дитині утробним задущенням і подальшим мертвонародженням чи викиднем [1,4]. Ще один з поширених страхів стосується вогню. Вагітній не можна на нього дивитися, адже якщо вона при цьому схопиться за будь-яку частину свого тіла то на тому ж місці у немовляти буде родима пляма [2,8]. Однак родинна пляма може виникнути і без споглядання вогню, а якщо майбутня мама схопиться через раптовий переляк, при цьому окрім родимої плями дитина може заїкатися [2,7], однак у більшості випадків опитувань можливість заїкання з цієї причини стала цілком неочікуваною та новою для опитаних.

Серед болгар Буджака поширений страх перед зуроченням. Доволі часто на руці, жінки під час вагітності, носять червону нитку, зазвичай її використовувати як оберіг з того часу коли вагітність видно візуально через великий живіт. До того ж часу така завбачливість забезпечується стараннями не розголошувати факт вагітності серед сторонніх.

Важливу роль у прийманні пологів до першої чверті ХХ ст. виконували бабки повитухи. В подальшому з розвитком медицини та появою акушерських курсів їхня популярність впала. Але оскільки повитуха не тільки приймала пологи, але була активною і в подальших обрядодіях то навіть після зникнення такої професії залишилися певні обряди які власне повитухи раніше й виконували[1,4,5].

Окрім того до повитухи зверталися як до дитячого лікаря, гінеколога, знахарки також вважали її сильною у ворожінні та передбаченні майбутнього. не тільки для прийняття пологів, а й як до сільського «педіатра», «гінеколога»,

ворожки, здатної передбачити майбутнє і запобігти впливу пристріту. Повитуха була очікуваним гостем на весіллі і на інших святах. Про значення і повагу до даної професії свідчить і факт святкування відомого свята під назвою Бабин День, сімейних і календарних урочистостях. За бабою посилали кого-небудь з членів сім'ї. Вона приносила різні трави, «престілку» (фартух) і святу воду. Після її появи всі чоловіки покидали кімнату. Після пологів баба залишалася з породіллею 4 дня і проводила адаптивно-відновлювальний курс. Вона ж перший раз купала дитину (в наступні дні це робила або мати новонародженого, або бабуся).

Раніше існував стійкий набір подарунків для такої акушерки: миска борошна, хліб, курка, мило, відріз тканини (пешкір або престілка), вино або горілка. Малка пита – болгарський ритуал святкування народження дитини. Зазвичай він проводився на 2-3-й день після пологів. Збиралися тільки народжували жінки з сімей родичів і сусідів. Вони приносили подарунки дитині, матеріал на пелюшки, хліб. У цей день дякували бабі, бажали здоров'я породіллі і немовляти. Мати заплітала після пологів собі у волосся червону нитку, часник, перстень [4].

Подібний момент ми знаходимо у роботі Державіна [22, с. 111]. Але там він є частиною більш широкого обряду який має значно більше атрибутів. Серед них ножиці і віник які кладуться попід покривало на якому приймалися пологи, також їх доповнює вода і васильок з якими посилали повитуху до священника, а після її повернення вдома починали пекти малку питу, яка змашувалася медом. На третю ніч після народження коло атрибутів доповнювала миска з борошном у яку бабка-повитуха опускала пальці, і потім ними, вже замашеними у борошні торкалася щічок дитини, щоби там були ямочки [22, с. 112]. Подібна традиція була поширена до 70-х років минулого століття, хоча не заперечує можливість її існування і сьогодні [1,7]. Але за відсутності баби повитухи це могли виконувати близькі родичі жіночої статі по материній лінії [1,2,5,].

Також 3-4 тиждень після народження немовляти відбувається Гуляма пита яка може збігатися з хрещенням. Збиралося невелике коло жінок, серед

найближчих до матері, які приносили подарунки для дитини. Зазвичай це їжа, медова пита, або також ракія [5,8]. Але останнім часом можуть приносити як іграшки, одяг, так і навіть гроші [1, 3,]. В першій половині ХХ ст. на Гуляма пита запрошували і бабку повитуху, яку теж обдаровували подарунками і лише після цього відбувалося застілля [4]

Згідно болгарського звичаю, жінка після пологів ще 40 днів вважалася «нечистою». Через це з нею завжди мала перебувати матір, і також вона не могла босоніж виходити з дому [1,3, 22]. З цікавих повір'їв була увага до пелюшок. Вважається що їх не можна залишати сушитися наніч, адже у породіллі болітиме голова а також може пропасти молоко [1,2,3,5,7,8].

Також не можна було виходити після заходу сонця поза межі двору а також не залишати немовля у кімнаті без догляду, або ж потрібно було залишати біля немовляти ножиці, можливо ніж [12, 22], однак серед опитаних жителів Буджака подібного вже ніхто не пам'ятає. А ось червона ниточка і часник використовуються як оберіг для матері і дитини і в наш час [1,2,3,5,6,7,8]. При цьому слід зауважити, що ниточку для матері пов'язували до талії, а головку часнику кладуть до колиски дитини чи просто поблизу дитячого ліжечка [3], також часник кладуть як оберіг до дитячої коляски, найчастіше використовують подібні обереги перед хрестинами, адже після дитина знаходиться вже під захистом янгола охоронця [4,5].

Хрестини (крштение). Дана обрядодія може відбуватися в різний час, і якщо раніше було прийнято хрестити дівчинку на 30-й, а хлопчика на 40-день, то зараз це менш актуально і молоді батьки обирають просто зручний час для себе і для бажаних хрещених. Тому сьогодні обряд хрещення може відкладатися і до року або не відбувається взагалі [1].

Батьки з дитиною а також хрещеними відправляються до церкви, тут дитину тричі занурюють у воду. Імена дають в честь святого, якщо народження відбулося на велике свято, чи за декілька днів до чи після нього, або в честь дідів чи бабів. Однак це не є обов'язковим [2, 3].

Увечері влаштовують святкову вечерю у якій беруть участь батьки, їх родичі, куми, а також можуть бути присутні найближчі друзі чи колеги. Щороку в день народження святкують День Народження, також можуть святкувати іменини – день ангела, однак це популярне в меншій мірі, насамперед поширене таке святкування серед дітей які названі в честь святих[2,3]. На перше День Народження хрещений підстригає дитині волосся вирізаючи образ ледь помітного хреста [1,2,5,8].

Отже, у обрядовій традиції ми бачимо намагання батьків, насамперед матері, уберегти через виконання певних ритуальних дій, використання ритуальних речей як своє, так і здоров'я дитини, а також забезпечити дитині щасливу долю. Помітним є страх стороннього втручання, яке хочеться всіляко обмежити. Напевне саме це виступає причиною і недостатньої кількості фотографій чи відеофіксації перших хвилин життя. Серед атрибутів помітними є постійне використання червоної ниточки, а також нетрадиційне її зав'язування на живіт у післяпологовий період.

Хочеться приділити певну увагу і святкам календарного циклу, а саме Новому Року, Кукерового дня, Пасхи. На наш погляд, через святкування подібних свят у сімейному колі, або залучення сім'ї до масових святкувань в оточенні односельчан відбувається соціалізація індивіда у суспільстві, громаді села чи міста не лише як окремої особистості. Представники сім'ї в оточенні людей, які до неї не належать відчують одночасно і свою належність до більшої спільноти, громади села, міста, але одночасно у них підсилюється відчуття близькості поміж собою.

2.4 Святкування Нового Року

Серед болгар Буджака Новий Рік є одним з найбільш улюблених свят. Цей день святкують усі рівно, незалежно від віку та соціального статусу. Основна традиція святкування полягає у зборі всієї родини за святковим столом, сприяє налагодженню стосунків між членами сім'ї, дає можливість побачитися зі всіма членами сім'ї одночасно. Новий Рік є причиною відвідин сімейного дому і для

людей які у силу умов (навчання, робота) не завжди мають можливість побути вдома саме тоді коли «всі в зборі».

Однією з найважливіших традицій є обов'язкове заняття – прибирання в оселі до Нового Року, яке символізує очищення від старого та підготовку до нового життя. Також дуже популярно проводити новорічну ніч з цимбалами, які символізують удачу та процвітання у новому році.

У багатьох сільських регіонах Буджака є традиція ходити з новорічними піснями, співаючи народні пісні та побажання для господарів будинків. Також поширена традиція підпалювання новорічних вогнів, які символізують світло нового життя та надію.

Однією з найважливіших традицій Нового Року у Буджаку є трапеза, яка складається з традиційних страв, таких як шкембе чорба (густий суп з кислого окрошки та свинини)[1,2,8], свинина з кисло-солодким соусом та салат "снігова купа". До столу обов'язково подаються новорічні печива та фрукти [2, 8].

Також популярною традицією є вручення подарунків близьким та друзям, особливо дітям, які чекають на Новий Рік з нетерпінням. Зазвичай подарунки не просто кладуться під ялинку, а вручаються особисто з побажаннями удачі та благополуччя у новому році.

Оскільки чорба є одним з найпоширеніших страв болгарської кухні, в тому числі на новий рік то варто би зупинитися на рецепті даної страви. Існує безліч різних рецептів чорби в різних кулінарних традиціях, але класичний рецепт може варіюватися в залежності від регіону та культурних особливостей. Однак, на загальний погляд, чорба - це традиційна супова страва, яка зазвичай готується з м'ясом або рибою, овочами та спеціями.

Ось класичний рецепт болгарської чорби, яку називають "боб чорба":

Інгредієнти:

1. 500 г білого бобу
2. 1 цибуля
3. 2 моркви
4. 1 перець

5. 2 помідори
 6. 2-3 зубчики часнику
 7. 1 чайна ложка кумину
 8. 1 чайна ложка паприки
 9. сіль та перець за смаком
 10. олія для смаження
- 1 літр води

Однак серед опитаних жителів с. Кулевча зустрічаються і менш класичні варіанти чорби, ось кілька з них [2]:

1. Чорба з копченим м'ясом та печерицями: ця чорба має глибокий смак завдяки копченому м'ясу. Додайте до чорби нарізані печериці та зелень.

2. Чорба з білими бобами та овочами: для цієї чорби потрібно варити білі боби, а потім додати нарізані овочі, такі як морква, картопля та цибуля. Додайте до чорби також сметану та зелень.

3. Чорба з м'ясом та гарбузом: для цієї чорби потрібно варити м'ясо разом з гарбузом та цибулею. Додайте до чорби спеції та зелень.

Стосовно прикрашення новорічного дерева – ялинки то варто зауважити, що на сьогодні цій традиції притаманні загальнопоширені серед слов'ян та загалом у Європі риси:

Болгари прикрашають новорічну ялинку традиційними прикрасами, такими як кульки, гірлянди, іграшки та блискітки. Типові кольори для прикрас - зелений, червоний і золотий, що символізують життя, радість та багатство. Одним з улюблених елементів прикрас для болгар є маленькі крижинки, які виготовляються з білого паперу і наносяться на гілки ялинки, щоб надати їм більш зимовий вигляд.

До новорічних прикрас також можуть додаватись символи, що мають велике значення для болгар. Наприклад, мініатюрні свині чи поросята можуть бути прикрашені на ялинку, оскільки вони символізують багатство та достаток. Також часто можна побачити прикраси у вигляді білого оленя, який також є символом щастя та добробуту[6,7].

Важливим елементом украшения ялинки є світло, тому гірлянди з яскравими і блискучими лампочками також є популярним вибором для болгар. В цілому, болгары прикрашають свої новорічні ялинки в дуже яскравий та гармонійний спосіб, щоб створити святкову атмосферу в своєму домі.

Загалом варто зазначити, що саме святкові страви представлені національною кухнею і роблять святкування оригінальним попри загальну глобалізованість святкування Нового Року.

2.3 Кукерів день як поєднання сімейного і національного свята

Кукерів день - це традиційне свято у Буджаку, яке святкують в день наступний після Масляної, тобто востаннє перед Великоднем. Це свято пов'язане з обрядами весняного оновлення і розкішними костюмами кукерів - учасників свята, які зображують демонів, чудовиська та інші міфічні створіння. У цей день місцеві жителі вбираються в яскраві та вишукані костюми кукерів та організовують перформанси вуличних театрів, під час яких вони танцюють, співають, шумлять і хвилюються. Костюми кукерів прикрашені великими рогами, вороними перьями, цвяхами, блискітками і різнокольоровими стрічками. Під час свята кукери виходять на вулиці та прославляють приход весни, оновлення природи та ритуали боротьби зі злом та бідною. Символікою цього свята є кукерська маска, яка відіграє роль живого істоти, здатної захистити від лиха та відчуження, приносити удачу та відновлювати життя. Ця маска також символізує боротьбу зі злом та привертає увагу до відродження природи після зимового спокою[1,4,7].

Отже кукери – це юнаки, що влаштовують карнавальну ходу вулицями села. У Кулевчі це відбувалося першого дня великоднього посту. Убиралися юнаки в кукери та кукерські мами (дівчата). Кукери одягали вивернуті на виворіт овечинні кожухи, оперізувалися поясом, на якому були навішені дзвони – «тронги», на голову ставили «страшні шапки-маски з овечих смушок з прорізами для рота та очей, з баранячими рогами та різнокольоровими стрічками. Кукерські мами вдягали жіночі рокли, фартухи, пов'язувалися хустками, а обличчя

закривали маскою з білого полотна. В руках обов'язково був батіг, яким хльостали всіх, кого могли наздогнати. Маскарадні костюми зберігали роками. Розповідають, що у когось болгарина на ім'я Захарко загорівся додому. Він не тсал гасити пожежу, а кинувся рятувати кукерську шапку, яка зберігалася на горищі. Вихопивши шапку, зістрибнув з горища, що палало, і тільки тепер зрозумів, що будинок уже не врятувати від вогню [1,4,6,7].

Походження кукерового дня таке. В одній із битв із турками болгарини зазнали поразки. Якийсь мудрий ополченець запропонував болгарам вбратися в костюми страшних чудовиськ і кинутися на турків [1,4,6]. Побачивши чудовиськ, забобонні турки з жахом побігли. З того часу й утвердився у болгар кукерів день.

Хо́да кукерів відбувалася за заздалегідь наміченим планом. Зранку кукері сходилися на майдані. Тут обговорювалися їх подальші дії, давалися попередження. Зборище кукерів розбивалося на групи, і групи починали ходити вулицями. Дразнили дворових собак, підіймалися на заборі, присадкуватими хатинками, сміялися з недбайливих господарів і мстилися кривдникам.

Старожили розповідали, що наприкінці XIX століття на якийсь час царський уряд заборонив відзначати кукерів день [30] Причина в тому, що якийсь кулівчанський юнак убрався в костюм царя і вимовляв «непристойні» промови. Відновилося свято лише з моменту румунської окупації. Кукерів день це свято сімейні не тільки тому, що в ньому беруть участь члени сім'ї, але й ще, тому що вони грають сім'ю, проводять граючись цікаві аналогії між стосунками персонажів і своїх стосунків з ріднею. Часто родинні зв'язки у цій грі відповідають і наявності сімейного зв'язку у справжньому житті [1,2,5]. Так ролі кукерів представлені:

Кукер - головний герой ігор, одягнений у спеціальний костюм і озброєний мітлою, ціпком або дерев'яним мечем, часто червоним дерев'яним фалосом, яким він імітує статеві акти з бабусею [1,5,6]].

Бабуся — дружина Кукера, одягнена в костюм старої, з горбом, що іноді зображується вагітною, а в інших місцях несе загорнуте в ганчірки дерево, що імітує дитину.

Хлопчики та дівчатка – у святкових костюмах, маски не носять, тільки грим[1,2,3,4,7]

Король - святково одягнений, часто з накладною білою бородою і кошиком або тюрбаном замість корони, зазвичай везуть у колісниці попереду візка, запряженого охоронцями [3,4,5,7,8].

Тілоохоронці (також солдати, гвардійці, сейммени, міністри) - супутники царя, іноді в турецькому одязі[1,2,5,6].

Кадія і Харачарі (також Пуффкарі) носять ланцюги і блокнот і збирають податок з тих, кого зустрічають [5,6,8].

Поп (іноді ходжа[5,7]) – зазвичай у попівському одязі або вкритий чорним пледом, вінчає кукера та бабку чи юнаків та дівчат [2,3,6].

Цигани (теж ведмеді) - з обірваним одягом та почорнілими обличчями [2,3,4,5,7,8].

Перукар - виганяє людей із зали з дерев'яною бритвою, щоб поголити їх [2,3].

Цілитель - допомагає полеглим або хворим персонажам.

Крім цих персонажів, до кулінарної групи входять і триобери — викриті учасники, які ходять із кухарями та збирають видану їм їжу. Часто у кукерів є і волинник, але музичний супровід не є ключовим [2,3].

Отже, кукерів день являє собою приклад вдалого поєднання народного і сімейного свята. Радісний і емоційно щирий процес зближує між собою людей які беруть у ньому участь. Відкритість яка опановує людину при святкуванні також слугує налагодженню добрих стосунків і між членами однієї сім'ї, які в цих умовах бачать себе з нових сторін.

2.4 Святкування Великодня (Пасхи)

Святу передував семитижневий пасхальний піст. Протягом усього посту люди обмежували себе у харчуванні, не можна було влаштовувати розважальних

заходів, бенкетів та вечірніх гулянь. Тому важливість Пасхи в контексті сімейної обрядовості зумовлена з тим, що саме з цього свята починається найбільша комунікація родини з іншими мешканцями громади, через яке посилюється як ідентифікація членів сім'ї як частинки чогось дещо більшої спільноти, громади, але насамперед не особистісна ідентифікація, а групова, оскільки саме сім'я загалом, а не конкретний індивід формує традицію її святкування. Недарма коли у когось запитують, як він планує святкувати Пасху то людина буде відсилатися у своїх планах саме на досвід сім'ї а не свій індивідуальний чи досвід всієї громади, жителів села, міста[1,5].

Напередодні свята забивали свиней та пекли здобні хліби – паски, рулети, фарбували курячі яйця. Всю ніч служила церквам. Ближче до півночі приходили селяни «святити паску». Ставали навколо церкви, стелили на землю рушники, клали принесену паску та писанки. Рівно опівночі відбувалася символічна неділя Христа. Священик із церковною свитою виходив на вулицю, вітав парафіян з воскресінням, урочисто проголошуючи «Христос воскрес!» Йому відповідали «Воістину воскрес» [6,30] Три рази обійшовши церкву, священик окроплював присутніх освяченою водою, освячував паски. Люди розходилися по домівках, будили рідних та пригощали святим приношенням. Свято Великодня тривало три дні. Надалі протягом сорока днів люди під час зустрічі вимовляли «Христос воскрес!» і «Воістину воскрес». Усі три дні люди святкували, ходили до родичів у гості. Діти каталися на саморобних гойдалках, грали в горіхи та кращеники. Юнаки та дівчата йшли на майдан, влаштовували хороводи. Такий порядок святкування існував як у ХХ ст., так існує й зараз[5,6]. Загалом Пасха серед болгар як і серед інших християн є одним з найважливіших свят. Вона відзначається у перший недільний день після першої повної місячної ночі весни, після єврейського свята Великодня. Також для підготовки до Пасхи характерно, що починається зі Страсної седмиці, коли люди відвідують церкви, співають пісні та прикрашають свої домівки [2,4]. У Великий Четвер і Великий П'яток церкви відкриваються для публіки, і люди відвідують їх для молитви та покаяння. У Велику Суботу, яка є останньою денною підготовкою до свята,

болгари приносять до церкви кошики зі святковими продуктами – хлібом, яйцями, сиром, ковбасою та іншими стравами [2,4,6] Стосовно до родинного характеру то він проявляється як в тому що священник освячує їх, а після церковної служби люди забирають свої кошики та смакують святкову їжу вдома з батьківщиною та друзями, так і в тому що до церкви на освячення теж ходить декілька членів сім'ї і рідко хтось один. Хоча Пасха розпочинається північними богослужіннями, що проходять у всіх церквах, але вдосталь присутніх і дітей [4,7].

Під час богослужінь свічки освячуються і гасяться, а церква освітлюється тільки світлом свічок. Після цього люди повертаються додому, щоби скуштувати пасхальну страву - болгарський християнський паску.

Також Пасха це не лише свято сім'ї, але і родини в широкому розумінні цього слова. Протягом Пасхи, болгари зазвичай відвідують своїх родичів та друзів, їдять смачну їжу та дарують собі взаємовітання. Також у цей день проводяться різноманітні народні забави та традиційні ігри [5,6].

Головним чином хочеться зауважити, що всі обряди і традиції мають щось родинного, в тому числі і календарні. Саме участь у святах календарного циклу визначає сім'ю як частину соціуму, дозволяє її окремим членам також встановлювати нові зв'язки, підтримувати традиції, розширювати знання про них. Натомість потрібно розуміти, що родинні свята не є чимось абсолютно відокремленим від людей які цю родину оточують. Особлива роль родини визначається ключовим впливом членів родини саме на обрядодію, яка попри традицію все ж таки залежить у першу чергу від них, не варто розуміти родинне свято, обрядодія як такі де беруть участь лише члени родини.

Доволі яскравою рисою є тяга до різного роду оберегів, насамперед до червоної нитки. У випадку з народженням вона фігурує і в передпологовій обрядовості, під час пологів і після. Незрозумілого походження видається значення часнику як оберегу під час пологів, а також і після, як оберегу для немовляти. бачити певні подібності між різними, наче далекими обрядами, ритуалами. Натомість участь у загальних святкуваннях свят календарного циклу

позбавлена страху перед негативним магичним впливом на долю сім'ї, саме ці свята соціалізують членів сім'ї, і одночасно зближують їх поміж собою.

Розділ 3

Шлюбна обрядовість болгар Буджака

Традиційно шлюбна обрядовість болгар Буджака в ХХ ст. чітко ділилася на три цикли-етапи: передвесільний, власне весільний і цикл обрядодій які слідують після весілля. Усі вони у значній мірі пов'язані поміж собою і лише разом формують справді цілісну картину традиційного ритуалу болгар. Опираючись на проведенні нами і попередніми дослідниками польові дослідження розкриємо змістовне наповнення та проаналізуємо певну структуру виконання обрядів, що передували весільним обрядам, у їх вузькому, більш поширеному значенні.

3.1 Місце сватання у шлюбній обрядодії

Традиційному суспільству болгар у більшості випадків весілля не відбувалося без попереднього знайомства молодят одне з одним. Спілкування між молодятами до шлюбу мало немало різновидів, однак переважно завжди воно було націлене на те, щоби молодь познайомившись, спілкувалася, найбільш близько відкривалася один перед одним. Болгарське традиційне суспільство у Буджаку мало багато різновидів дошлюбного спілкування серед якого «сідянки», «предачки», «пупрелкі», збори «на мекданя (мікданящ), «на герання», «на Колода», лазаркі та інші [27].

Найбільш сталою формою довесільного спілкування являються «сідянки» - посиденьки, вони проводилися до 50-х рр. ХХ ст, а також співи молодих хлопців «на Колода – на Різдво, які і до нашого часу, хоча вже доволі символічно, та ще залишилися у ряді населених пунктів Буджака [5]. Після знайомства, відкрито спілкуючись поміж собою, дізнавшись більше один про одного, говорили про заручини з дівчиною, і домовившись, хлопець засилав сватів до батьків цієї дівчини. Цікавим є і вибір собі майбутнього нареченого. Для цього у болгар існував набір різноманітних форм відпочинку і роботи: від хуро (своєрідних дискотек) до вечорниць (сідянки), від храмових святкувань (собор, храм) до

спільних робіт (клака, міджія і т.д.). У неділю та у святкові дні молодь збиралася на хуро – це одна з форм великих вуличних молодіжних гулянь. Музикантів для танців на хуро наймали хлопці, у складчину. Гуляли лише до заходу сонця. Під час посту на хуро не збиралися [20,30].

Окрім цього, молодь збиралася на сидянках чи зрадниках по черзі у будь-кого вдома. На сидянки приходили не лише незаміжні дівчата, а й булки (заміжні), а також жінки похилого віку. Зібравшись, дівчата та жінки чухали шерсть, пряли, плели мереживо, в'язали, чистили кукурудзу, співали пісні. Жінки старшого віку слухали, хто краще з дівчат співає.

Молода незаміжня дівчина одна на сидянки не йшла, тільки з матір'ю чи братом. На сидянки приносили щось із їжі, восени, зазвичай, фрукти: виноград, яблука, сливи.

Сватання починалося після Успенського посту, але найчастіше дещо пізніше, вже восени. Дівчина зі своїм хлопцем спершу домовлялися про сватання. Потім хлопець посилав сватів до батьків дівчини, кого-небудь з родичів, крім свого батька. Було й таке, що наречений і сам був присутній на цій події, якщо звичайно ж батьки дівчини не заперечували. Іноді бували й виключення, батьки могли відмовити парубкові не дивлячись на велику любов поміж молодятами. Причиною служила не гідна поведінка, погана слава і участь в будь-яких поганих подіях. Повернемося до того, якщо все-таки згоду вдавалося отримати то в знак цього дівчина дарувала нареченому, що небудь з одягу наприклад сорочку[33, с. 78].

Увійшовши до будинку свати казали:

«Здрастуйте ми чули , що у вас є дівчина на виданні, а в нас хлопець. Або ваш товар наш купець».

У минулі століття сватання мало на увазі своєрідний збір інформації про наречену. Звідси і забавне вислів «з'ясовувати породу». Якщо здобуті відомості про обраницю задовольняли всіх членів сім'ї нареченого, то визначали перший день сватання.

«Вибирай не наречену, а сваху» – говорить народне прислів'я, а це означає, що до процесу сватання відносилися раніше дуже серйозно. Бувало ж і коли, тямуща у всьому сваха могла краще нареченого і нареченої розуміти, що саме буде кожному до пари. Колись, організація сватання починалася з негласної сімейної ради у домі молодого, потім додому до молодої відправляли сваху або сватів. У селах зазвичай сватами виступали хресні батьки нареченого або його найближчі родичі – дядько, старший брат. Сваха була зобов'язана не тільки лише провести власне сватання, але і попередньо розвідати, дізнавшись про цінність приданого яке дається за молодою, тобто в чому воно полягає: у вбранні чи, землі, грошах і т. д. Нерідко сватання розпочиналося у формі жартів, або з алегорії, наприклад так:[2,4]

– Наш гусачок шукає для себе гусочку. Може заховалася у вашій хаті гусочка? – так запитували свати у батьків молодої.

Ті відповідали їм: - Так, вгадали. Маємо ми гусочку, та вона ще зовсім молоденька.

– А зараз так найліпший квас, - продовжували свати, а то перезріє – забродить, закисне.

– А молодий подивися який: що походженням, що тілом, що вродою, що справою.

Алегорична манера ведення бесіди, ведення розмови здалеку – все це було необхідно, так як треба було вберегти справи від втручання нечистої сили і заплутати її. Традиційно нахваляли молодого та його сім'ю, їхню хату, господарство, після цього запитували чи погоджуються господарі на шлюб свого парубка. Батьки молодої, навіть якщо привітно зустріли сватів, не мали відразу давати згоду, нагадуючи про те яка вона молода і як не бажає покинути свій дім.

Саме такими були норми етикету, такими нормами і сьогодні послуговуються при у цій традиції [1,2,5]. Буває ж коли батьки молодої зовсім не мають бажання відпустити доньку свою за присватаного хлопця, то мали сильніше, як і нині [5], відмовляти посилаючись на молодість своєї доньки. При

згоді ж запевняли його відчасти, та все-таки не дуже впевнено, напевне, говорячи про те, що мають переговорити з іншими членами родини і сказати день остаточної відповіді. Тоді ж коли вони, врешті решт, погоджувалися, свати намагалися отримати дозвіл побачити молоду. На сватанні домовлялися і про проведення заручин, вони відомі у болгар Буджака як «главеш».

Згідно з болгарським звичаєм за кілька днів до весілля дівчина влаштовувала вечір «прощання» з молодістю – «вінці». В п'ятницю, ближче до сутінків, молода збирала вдома своїх подруг, вони робили вінки з кольорового паперу для всіх запрошених на весілля. Дівчата пригощалися стравами й залишалися ночувати у молодой. А наступного дня рано-вранці разом з молодой йшли до криниці по воду. Молода поверталася набравши води, а її подруги лише йшли поруч. На святкування весілля звісно запрошували і молодь. Кількість вулиць у селі визначала і кількість пар які будуть ходити запрошувати гостей на весілля. Запрошували також у суботу. Ввечері до молодой приходив молодий із її весільним нарядом – саме молодий мав обов'язок купити фату та сукню. До того ж, молодих покривали червоним покривалом, яке називалося «було». Задумка такої дії була у намаганні приховати від нареченої дорогу по якій її ведуть до дому молодого, її майбутнього чоловіка, щоби вона не могла повернутися назад до своїх батьків. Таким було болгарське повір'я. Через те, що наречена йшла під «було» її і називали «булка». Керували проведенням весілля хрещені батьки молодят. Крім того, на святі був і «петельджия», він грав роль шута. Все весілля він мав танцювати, і всім доступним чином веселити гостей. У руках він тримав півня. Тому і назва «петельджия». У болгарській мові «пител» – це півень. «Петельджия» у процесії, коли вона веде наречену у дім молодой, має йти у першому ряді, й при цьому веселити гостей. Окрім всього, болгари Буджака на своїх весіллях виставляють на загальний показ придане нареченої. Під це виділяється окрема кімната. При наявності бажання кожен міг дивлячись на придане вирішити чи заможна наречена чи простецька, бідна. [54].

У першій чверті ХХ ст. року після розпису в сільській раді, коли молоді поверталися до хати нареченого, їх зустрічали батьки, обсипали зерном,

дрібними монетами і благословляли. Крім того, до революції були випадки, що весілля гуляли цілу неділю, а от в 20-40-х роках такого вже не було, святкування тривало лише два дні – неділя й понеділок. Коли батьки проводжали доньку в чужу родину за звичаєм вони мали плакати. А коли наречену приводили до свекрухи, їй кланялися, дарили подарунки і говорили, що приймають в свою сім'ю [23]. Запрошені свої подарунки також дарували тут. Подарунки були різними. У якості подарунків слугували коні, ягнята, посуд, а можна було просто побажати чогось словами, якщо на більше не дозволяла фінансова забезпеченість гостя. Якщо говорити про ХХ ст., то до проведення колективізації подарунки були побагатші [1,4,5,6] Збирали подарунки на весіллі «балабек» и «балабечка». Також вони мали наглядати молоду, перевірити її у понеділок. Цей обряд має «Солодка ракія» [30, 23]. Якщо молода була незайманою, то в понеділок вранці гостям підносили солодку горілку, якщо ж – ні, то горілка була несолодкою. Ганебним для дівчини вважалося раніше одружитися незайманою, однак зараз до цього відносяться дещо простіше [2,3] Святкове меню складалося, переважно, з набору страв національної болгарської кухні. Беззаперечно, мали у значній кількості бути страви із м'яса – баранини, адже вважалося, що коли буде м'ясо, то і все інше обов'язково буде.. Серед страв були: каварма, курбан, локшина, картопля, тушкована капуста тощо. У наш час такі атрибути святкового стола доповнюються сучасними стравами, продуктами з магазину [3,4,6]. Горілку не ставили, в чарки для гостей її наливав чоловік який ходив з нею біля святкового столу. В понеділок зранку у гості являлися родичі нареченої, «годували молоду сніданком», а також приносили з собою міліну, смажену курку. До столу спершу сідали молоді, і лише потім свати, куми і вже далі всі інші гості нареченого. Зранку невістці також задавали різного роду жартівливі завдання які вона мала виконувати, наприклад, підмести у кімнаті. Але після того як вона підмете, все сміття вони знову розсипали у кімнаті, жартуючи: «Ось, бачите, невправна ж наша невістка, не вмє навіть підмітати!» Тоді дівчина, звісно, мала починати виконання завдання заново. Таким чином випробовували характеру невістки. Коли ж молода за допомогою хитрування не могла з першого разу вимести

сміття, то могла прибирати кімнату до самого вечора. А слідуючої суботи молодята відправлялися спати ніч до матері молодої. Тут теж наставляли на стіл, але збиралися лише найшанованіші і найближчі родичі. Весь тиждень, протягом якого наречена жила у домі свекрухи, вона не могла мити голову, бо не мала на це права, стосується це і купання. Для того щоби покупатися молодій потрібно йти в гості до своїх батьків[23].

3.2 Годєж – як перехідний обряд болгарської шлюбної обрядовості

Далі відбувався «годєж», «гудєж» або «главеш» (різні локальні назви в різних районах регіону). Його можна віднести до санкціонуючого і перехідного обряду, тому що «мома» і «єрген» після «годєжа» стають зарученими, або «годенік» і «годеніца» [29, с., 3]. Обряд «годєжа» санкціонує дівчину і хлопця у суспільстві як нареченого і наречену. Окрім цього, вони переходять зі стану «єрген» і «мома» до стану «годенік» і «годєнца». У своєму колишньому оточенні вони перебувають після заручення на зовсім іншій сходинці, не на тій, що були до цього, вони вже близькі до одруження, можна вважати, що вони у цей час перебувають на поміж молодіжною і дорослою громадами села.

Главеш – своєрідні заручини із запрошенням родичів. На стіл подавали традиційно болгарську їжу (баницу, іхнію, холодець і т. д). Наречений і його батьки приходили з подарунками і трьома кошиками (в першій було різне частування, в другій спиртне домашні і не тільки а в третьому кошику був запечене порося).

Святкування у значній мірі завжди залежало від фінансових можливостей кожної з родин. «Годєж» завжди відбувався в будинку нареченої. Під час «годєжа» в будинку дівчини збиралися найбільш близька рідня з боку дівчини та хлопця. Сторона нареченої готувала частування для гостей. Під час «годєжа» знайомилися ближче один з одним дві родини, два роди. Проте в ХХ ст. головним, на думку мешканців с. Виноградне Болградського району Одеської області, було те, що молодий мав перед двома родами засвідчити, що вони з молодою кохають одне одного і хочуть одружитися. Про це саме пише і М.

Державін, який відзначає, що молодих про це питали батьки вже під час сватання [22, 23]

На годєж батьки нареченого мали принести нареченій подарунки, серед яких обов'язково мала бути червона хустка [29], а також ювелірні вироби. До середини ХХ ст. це були срібні чи мідні браслети, інкрутовані сріблом – «гримні» або «грівні»; срібна обручка; «пафті» - срібні або мідні пряжки для жіночого пояса; срібні, мідні або золоті монети – «алтені», що нанизували в намиста – «гірдан». У хустці, яку дарували під час офіційних заручин наречена під час весілля вперше виходила до гостей [1,4,5]

Серед важливих моментів варто відзначити:

1. Після того як обрали день для посватання, його нікому не розголошували, в страху перед втручанням злої сили тримали в таємниці, так само, як і маршрут, яким буде відправлятися гурт сватів до будинку. Хоча така таємничість у більшості випадків пояснюється тим щоб в разі відмови хлопець це не породило слухи, і не привело до ганьби хлопця а то і всією сім'ї.

2. Під час заручин хлопець подарував дівчині сукню (рокля), а вона у відповідь дала йому сорочку і перев'язала її рушником (пішки). Хлопець також дарував дівчині намисто, сережки, туфлі, фартух та іноді перстень, якщо матеріальне становище дозволяло. Староста (родич з боку нареченого) накидав на наречену подарунки (сукно, сорочку), які їй привозили родичі нареченого. Молода цілувала гостей обома щоками, а у відповідь на поцілунок гості давали їй гроші [29, с. 343]. На заручинах також обговорювали посаг (чііз). Придане було важливою умовою традиційного болгарського весілля. Воно не входило до загального бюджету та було особистою власністю молодої дружини, давало їй майнову незалежність. Багаті посаг забезпечували гарне матеріальне становище в будинку чоловіка. Зазвичай дівчата самі готували собі посаг. На весіллі в Болгарії рідко можна побачити бідність у посагу: численні ковдри, перини, подушки, рушники, ліжка, домашні речі, прикраси, сукні, гроші і навіть нерухомість (якщо наречена походить із шляхетної батьківщини). У разі смерті молодої дружини її посаг переходив дітям, а якщо дітей не було, то поверталось

батькам. Саме тому в районі Болград починали готувати посаг для дівчаток вже з їхнього народження [1, 2, 3, 5].

Важливим є володіння цією інформацією колективом адже вона дає змогу зрозуміти людям, родичам, чи відбудеться весілля, як воно буде проводитися, і коли саме, усі маленькі дрібниці обговорюється саме на цьому етапі розвитку подій. Інакше може виникати відхилення від традиційного обряду, або навіть непорозуміння між сім'ями.

Загалом же хлопець дарував дівчині плаття, намисто, туфлі, сережки. Родичка з боку нареченого накидала на наречену подарунки (сукні, блузи, спідниці, сорочки і т. д.), які їй приносили родичі. Нареченого.

Наречена в знак поваги теж дарує подарунки нареченому і його родичам (сорочку, костюм і т. д.) На главеше домовлялися про весілля і про всі її дрібниці. Також батьки нареченої обговорювали придане нареченої, яке найчастіше вони готували його перед весіллям. Придане – це такий своєрідний, обов'язковий подарунок нареченій від своїх батьків, з яким вона вступала в новий будинок.

У нього входило: скриня з речами (сукні, спідниці, прикраса, блузи, туфлі і т. д.), юргані (ковдри), душекі (перина або сучасні матраци для ліжка які були виготовлені з вовни (вилна) овець, килими (за старих часів замість килимів давали ткані доріжки), подушки, постільна білизна і т. д. Деякі батьки з ранніх років дівчинки, вже потроху починали збирати придане і так протягом кількох років поки дівчина не вийде заміж.

Завидною і багатою нареченою вважалася, якщо їй в придане дають земельну ділянку або будинок. Нерідко потім придане залишається в будинку батьків, молоді їдуть в місто, забираючи з собою мінімум необхідних у побуті речей [20, с. 46; 30, с. 79].

3.3 Місце засівок у шлюбній обрядовості

Засівки - момент коли проходить так звана «закваска хлібів або весілля». За день або два до свята, випікають обрядові хліби під супроводом традиційних пісень, в цей вечір приїжджає наречений зі своїми родичами, та дарують

нареченій дарунки окрім цього ще дарують весільну одягу, взуття та прикраси. Головні слова: обрядові хліби, процес приготування, хліб ,плаття нареченої, дарунки з боку родичів).

Засівкі в першу чергу це спеціальний обряд, який зводився до приготування коржів. Ця подія відбувалася напередодні весілля. Оскільки однією з головних цілей весільних ритуалів болгар було забезпечення цілісності новоутвореної сім'ї, нероздільності, запобігання можливого повторного шлюбу в разі вдівства кого-небудь з молодят або розлучення, то основною вимогою до учасників весільних обрядів було їх походження з цілою, повної сім'ї, будинки (Целокупна къща) [20, с. 47].

Цілою вважалася така сім'я, де батьки не овдовіли і не розлучалися, ніхто з членів сім'ї не йшов з дому (заміж) і не з'являвся нова людина в результаті весілля кого-небудь з дітей.

У зв'язку з цим нам здається не випадковим позначення дружок нареченої, що беруть участь в приготуванні весільного хліба, обрядового реквізиту і в підготовці нареченої до вінця, як целокупності (моми), тобто дівчата з цілих сімей.

Так, Ізмаїльському районі вважали [7], що калачі для весілля повинна випікати мома (молода дівчина), ніби це на добро. Як правило, для цієї мети вибирали дівчат з повних 3 сімей (з живими батьками).

У Болградському р-ні хліб випікали чотири дівчини (по дві з боку нареченого і нареченої), які були первістками у батьків, які перебували в першому шлюбі [2,5]. В с. Кулевча хліб пекли дівчата – «перші» або «останні» (пръвні, сіткових) діти в повній сім'ї. Вимога до дівчат відбуватися з «цілого будинку» (цяла къща) було обумовлено ще і тим фактом, що вони ставали виконавцями ряду ритуалів і могли вплинути на долю молодят: ці дівчата заквашували тісто, замішували, пекли і прикрашали хліби, запрошували на весілля [3].

Їх особливий статус підкреслювався тим, що в день вінчання вони вбиралися, як нареченої, і одягали прикраси, які носили молодиці, що в

звичайному житті дівчатам робити заборонялося. Приготування тіста для весільних хлібів, мало символічне значення, як говорили в народі «закваска весілля». Дріжджі брали у шлюбного парубка, воду для тіста діставала дівчинка з живими батьками. Вода наливалася під обрядові пісні супроводжуючи їх свахи. Просіяли борошно через непарне число сит в таке ж саме число, замішували тісто в дерев'яних коритах.

Зазвичай в борошно клали перстень нареченого і браслети нареченої. Розмішування борошна з водою часто починав деверь. Тісто місила зазвичай золовка. Все це відбувалося під супроводом обрядових пісень. На засівки один з свіжовипечених хлібів (меденік – коровай намазаний медом) розламується на голові брата(нареченої) або нареченого. [34, с. 87]

Вся це подія відбувалися в будинку у нареченої.

В цей же вечір влаштовувалося велике застілля, приходили родичі (нареченого), куми і наречений, для вручення нареченій її весільних прикрас і одягу. Перед тим як зайти в будинок нареченої біля воріт їх зустрічав молодий хлопець, (брат нареченої) в руках у нього була биклиця з вином (бъклиця с вину). Гості по черзі повинні були зробити по ковтку цього вина, відмова від куштування вина вважалася неповага до батьків нареченої і її самої.

Грала болгарська музика, яка ще більше підіймала святковий настрій і головне, щоб музику було чути у всіх куточках села, щоб всі знали про цю подію.

Слідом за чергою гості (наречений і його родичі) під музику в танці (пританцювуючи) вручали нареченій її подарунки та весільні прикраси (браслети, сережки, намиста) і одяг (сукні, фату, туфлі і т. д.). Потім було святкове застілля на якому були присутні традиційні страви болгар. Ну і головне як же без музики і танців, болгар танцювали свої традиційні танці, співали пісні. Всі веселилися і раділи такому чудовому святу.

Так, при замішуванні коржі свадбарска пита заборонялося плескати по ній, в іншому випадку молодий буде бити наречену. Часто основною мотивацією при

оздобленні хліба було не тільки забезпечення багатого, повного життя молодим, але і приречення дітонародження.

Використання зернят квасолі (білих і чорних) для прикраси коржі нареченої асоціювалося зі збільшенням (наедряване-то) багатства (пор. Подібну символіку в святкуванні дня св. Андрія, коли день збільшується), а також з «повнотою» (майбутньої вагітністю) нареченої.

У Василівці Ізмаїльського району піту прикрашали дірочками, зробленими за допомогою повного веретена (з шерстю), щоб «стала повною, вагітною, наречена». Калачі в протикали за допомогою шила для шкіри або полого тростини (імітуючи статевий акт) – скільки дірочок буде на калачі, стільки дітей буде мати наречена. Показовим є і той факт, що від весільного хліба повинна була відламати шматочок вагітна жінка «для користі молодих» (за полза на младожените), щоб життя їх була повною і молода теж завагітніла[7,14].

Корж від заручин пильно охороняли. Вірили, що якщо хто-небудь від дасть хліб до того, як батько нареченого заплатить викуп за наречену, то молода виявиться нецнотливою [1,5, 20].

При ритуальному розподілі короваю і баніци, коли наречений вирізав середину хліба, присутні закликали його «забити ніж глибше», що недвозначно асоціюється з шлюбним актом. Переломлення хліба нареченим на правому коліні також символічно. У індоєвропейській культурі коліно ототожнювалося з геніталіями, тому система спорідненості обчислювалася «колінами» (пор. Вираз до сьомого коліна). Переломлення нареченим коржі (предметної персоніфікації нареченої) на коліні символічно зображувало дефлорації нареченої [18].

Особливу значимість мають ритуали, пов'язані з першою шлюбною ніччю молодих, точніше з встановленням невинності нареченої. Результат першої шлюбної ночі, за загальним визнанням, є кульмінаційним моментом весільного обряду, визначальним подальший хід ритуалу в цілому. А фізичний стан нареченої, її тіла (а саме наявність / відсутність «цілісності») в цей момент весілля набуває сакральний сенс[11].

Згідно з народними уявленнями болгар, нещотлива наречена приносить нещастя не тільки в новий будинок і сім'ю, яка її приймає, але може викликати мор худоби, епідемію, неврожай у всьому селі або навіть смерть одного з членів сім'ї нареченого або учасників весілля, безпосередньо відповідальних за ритуал «з'єднання молодих» і приховали нечесність молодий.

Перевірка «чесності» нареченої стає значущим моментом для всього соціуму, ось чому невинність нареченої і її втрата отримують багаторазове кодування в різних системах символів: акціональному, предметних, колірних, рослинних і ін. Рамки невеликої статті не дозволяють нам висвітлити всі аспекти дано проблеми, тому ми зупинимося лише на найбільш значущих.

В основі семантики більшості предметних символів невинності в болгарській весіллі лежить опозиція ціле / нецілим. Так, якщо наречена була незайманою, свекруха приносила в будинок батьків дівчини цілу корж, в іншому ж випадку хліб був пригніченим[16].

Інші символи цього ряду представляли собою уречевлення метафори «жінка (жіноче лоно) – посудина», знаходить підтвердження в багатьох мовних номінаціях і культурних явищах. Ціла посуд (фляга для вина, чарка, чаша) символізувала невинність, дірявий посудину – її втрату. Так, батьків нечесної нареченої пригощали ракією з фляжки без дна або з розбитої чашки, причому дірку затикали пальцем і відпускали так, щоб горілка вилилася, коли її візьме батько молодої. Іноді дірявою була фляга для вина або її не запечатували, а в ракію лили воду, кидали попіл і сміття. У східних слов'ян існували подібні ритуали. Наприклад, в Поліссі, якщо наречена була нечесною, брали горщик з розбитим днищем, надягали його на палицю, ходили по селу і співали «страшні» пісні.

Болгарському пісенному фольклорі, пов'язаному з ритуалами частування після шлюбної ночі, також зустрічається мотив дірявої посуду[1,4,5]:

«Доброго ранку, кум, несемо тобі ракію

В срібній чашці на дні пробитою.

Купи мені, купи мені нове свердло,

Пробий мені, пробий мені бочку

Без дна!»

Однак відомі випадки, коли діряві предмети служили символом не нечесної нареченої, а успішного шлюбного акту. Так, в понеділок після шлюбної ночі дружка нареченої проколювали дрібні монети і прикрашала ними шапки всіх чоловіків. У східних слов'ян акціональний корелят предметного символу – биття посуду – часто служив підтвердженням цнотливості молодої і також мав позитивне значення.

Одним з наочних символів невинності (цнотливості) нареченої у весільній обрядовості болгар було сито. Майже всюди шлюбну сорочку молодий виносили в ситі або решеті, яке символізувало цнотливість нареченої[11,19].

Про можливість подібної інтерпретації говорить і той факт, що решето з сорочкою неодружені хлопці копали ногами або розривали на частини, відпускаючи при цьому їдкі жарти і відпиваючи солодку ракію. Нерідко наречена обдаровувала гостей з цілого сита, яке згодом чоловіки розрубували ножами.

У подібних випадках розривання, розрубание сита служило метафорою дефлорації. Багато зазначені уявлення знайшли своє відображення в обрядовій лексики і термінології.

Наприклад, про дівочої нареченій говорили неначената, запазена, цяла, не почата, збережена, ціла.

Іншу групу складають терміни зі значенням нецілісність, неповноцінності зіпсованості, що відображають перехід фізіологічних понять в розряд оціночної лексики: чи нецяла, начената, неціла, розпочата, розвалена, зіпсована, зламана, счупена зіпсована, зламана, пробита пробита, продірявлена, а також щуплива, червива, тобто дірява, гнила [15].

До лексичної групи зі значенням «цілісності» можна віднести також і термін, що позначає додатковий придане – землю і гроші, які батько зганьбленої нареченої змушений був давати, щоб дівчину взяли в нову сім'ю, т. н.

Нарешті, «цілий» хліб (цяла погача) відносили матері нареченої після шлюбної ночі, причому нерідко мати пред'являла цю корж родичам замість

шлюбної сорочки молодий зі знаками крові. Хліб їй цілуючи випікали в трьох «цілих» будинках, а ділили між гостями в понеділок після підтвердження чесності нареченої [14].

3.4 Весілля як один з етапів укладення шлюбу

Весілля – це один із головних етапів укладення шлюбу, відбиток даної події залишається в пам'яті дуже на довгі роки, в цьому розділі мова піде як саме святкують весілля бессарабські болгари. Скільки тривало свято, які особливості є на болгарському святі та інше. Головні слова: наречений та наречена, червона нитка, складка ракія, танець з поросям та вінками. Використання назви «Весілля» по відношенню до всього циклу шлюбних обрядодій лише підкреслює значення даного етапу.

Весільний день розпочинається вранці, тоді наречений ішов із музикантами за кумом, а потім усі прямували до будинку нареченої. Біля воріт його зустрічали молоді подруги і вимагали викуп. Наречений супроводжував девер з байраком (червоним прапором) у руках, коли наречений входив у будинок, кума одягала нареченій вінок із блискучими нитками (сирма) чи фату (було). Після цього про наречену говорили «булка під було». Це робили нібито для того, щоб нареченій не було соромно. Купа кріпила до одягу нареченого перцю (букет паперових квітів).

Вінчатися молоді їхали на окремих возах чи машинах, а після вінчання поверталися вже разом до будинку нареченої. Там гуляли до вечора, а потім, забравши посаг, їхали до нареченого. Наречену супроводжували лише кілька пар, а решта гостей продовжувала гуляти у нареченої.

Після повернення до будинку після вінчання, молодих зустрічали батьки з хлібом-сіллю, медом та іконами. В цей же момент гадали і про якості майбутньої дружини. З цією метою брали довгасту подушку, набиту соломою (льганця) та закидали її на дах будинку. Якщо затримається на даху, то молода поважатиме батьків чоловіка, а якщо ні – навпаки. І ще: якщо впаде лицьовою стороною вгору: поважатиме, а якщо вниз – ні.

Наречений із нареченою сиділи за столом із молоддю, а гості старшого покоління – в окремій кімнаті. У неділю ввечері гості дарували подарунки (ставить крьс) Жінки дарували хустки, покривала і т.д., а чоловіки кидали гроші на тарілку або тацю, на яких стояла склянка з вином, накрита хлібом із сіллю. У нареченого гуляли цілу ніч. Перед тим як молодих провести спати, кума знімала з нареченої було за допомогою двох лозин з віника і пов'язувала їй свою хустку (під підборіддя). Цей звичай розбулювання відомий у всіх болгарських селах. Він означає перехід дівчини до нового стану – молодої дружини (булки).

Молоді йшли спати, а куми та родичі залишалися, щоб через деякий час перевірити «чесність» нареченої. Її перевіряла якась із жінок із боку нареченого. Для підтвердження «чесності» нареченої гостям приносили решето, в яке клали простирадло. Після першої шлюбної ночі молодята виходили до гостей і цілували їм руки [1,3,4, 28, 19].

Якщо наречена була «чесною», пили червену або слатку рагію (солодку підфарбовану горілку), а якщо ні – на підводі відправляли її додому.

У понеділок наречена поливала всім на руки воду, при цьому їй давали гроші. Після того як вона полила на руки свекруху та свекру, гості мазали тих сажею та катали по селу. Цього дня наречена дарувала жінкам фартухи, а її обдаровували посудом. Гуляння тривало до вечора.

У деяких болгарських селах цей день називають «цигани». Молодь перевдягається у різні маскарадні костюми і ходить селом, збираючи для молодих птицю, продукти, хліб, відрізи тканини тощо. Зазвичай, ця процесія обходить гостей весілля, які погоджуються на такі подарунки. Ці театралізовані ігри завжди проходять весело та забавно.

Через 1-2 тижні після весілля робили поранки, повренки, поворотки.

На болгарському весіллі повранки (болг. повр'нки) - це експортний обряд, в якому наречений та його друзі досліджують, щоб проникнути до будинку нареченої, забрати її на весілля.

Зазвичай, це відбувається вночі, за кілька днів до весілля. Наречений збирається зі своїми друзями та приходить на весілля на весілля. Традиційно

вони вбираються в костюми, маскують обличчя і з'являються з різними інструментами, такими як гучні музичні інструменти, петарди, кувалди, барабани і т.д.

Коли наречений та його друзі прибувають до будинку нареченої, вони стукають у двері та проникають усередину. Друзі нареченої блокують шлях і перешкоджають їм. Зазвичай починається запекла "битва", в якій наречений та друзі повторюють перемогу, щоб забрати наречену. Коли вони нарешті проникають у будинок, вони приходять наречену і забирають її із собою на весільну церемонію.

Обряд повранки має середньовічну та символізує звичай взяття дружини. Сьогодні цей звичай продовжує жити у болгарській культурі як символ дружби та сили чоловічого братства. Батьки нареченої йшли до зятя, мати несла дочці посуд, а потім святкували у молодої. Після цього молоде подружжя в одну з неділь вирушало в гості до її батьків [1,26, 29].

В описаному вигляді весілля є найбільш поширеним, однак варто зазначити та звернути увагу на певних особливостях які характерні для його проведення чи спонукають його проводити так чи інакше:

Весілля проводили в неділю, влаштовувати в суботу або в пост вважається гріхом. Тривала вона кілька днів. У весільний ранок перед тим як почнеться святкова подія, молодим (кожен перебуваючи в своєму будинку) батьки давали своє благословення а саме батько з матір'ю брали червону нитку (червень прілого) або червону стрічку, зімкнутої в коло. Три рази батьки повинні були «одягнути і зняти» стрічку, кажуть, що так батьки одягають свою дитину благословенням. Після такого обряду наречений йде з музикою і бикліцой з віном до свого кума а потім прямували до будинку нареченої.

У її воріт були подружки які очікували нареченого з кумом і кумою для викупу. Викуп проходив в гумористичній формі. Після викупу батьки нареченої благословляють молодих, вручають їм: ікону Божої Матері-нареченій, хліб з сіллю на рушнику – нареченому. Слідом з дому, молодих виводить батько нареченої тримаючи лівою рукою їх за рушник, на якому хліб з сіллю (в руках у

нареченого) а в правій руці тримав склянки з червоним вином. На порозі будинку, батько випиває вино, а стакан розбиває на щастя молодим.

А слідом молодим кидали пшеницю з цукерками і грошима. Батько вів молодих до їхнього весільного транспорту який стояв на вулиці біля воріт. Як раніше так і зараз, весільним транспортом була міні карета з кіньми, які були прикрашені різними стрічками, бантами, і т. д. Хтось замість карети вибирає більш сучасний транспорт – машину. Весільним кортежем молоді їхали до церкви вінчатися. Це одне з головних правил у болгар, так як вони є православними християнами, вінчання було обов'язковою умовою для вступу в шлюб, тому що шлюб укладається на небесах – це набагато важливіше і найголовніше ніж штамп в паспорті. Після церковного таїнства – їхали відзначати свято. Тут і починається найцікавіше! У порога весільного залу молодих першими зустрічали і вітали їх батьки. Зайти в зал торжества, молоді повинні були бути пов'язані рушником і за його край батько вводив молодих за застілля. Під час першого застілля велику увагу приділяють не тільки нареченому і нареченій але і кумам. А першим знаком уваги і шанування це танець болгарського хоро «настретті кумо» тобто напроти, назва говорить сама за себе. Його танцюють взявшись за руки і не зближуючись в коло, як при звичайному хоро. Це танець супроводжується поклонами тобто під час нього люди танцюють разом кланялися кумам це знак поваги і шанування. Потім триває веселощі і застілля. Під час першого ж застілля проводять другий жест повагою до кумів – танець з поросям (гра прасенціту). Танцюють його двоє людей чоловік і жінка (родичі нареченого) представники з чоловічої сторони. А саме його танцювали сестра або брат нареченого зі своєю дружиною або чоловіком.

Головне щоб вони були одруженими. Але було коли у нареченого немає ні брата ні сестри або вони ще не одружені. В такому випадку порося передають «на кумціті», люди яких батьки нареченого вінчали. Порося запікали в духовці після ж його в прямому сенсі наряджали, при одягали (капелюшками, метеликами і т. д.) прикрашали різними фруктами, ягодами, квітами.

Повернемося до того все таки як же танцювали танець з поросям? Відбувалося це таким чином: під болгарську музику виходили пританцювуючи подружжя, в руках у кожного з них було порося (в кошику його своєрідне ложе), танцювали його навпроти кумів, саме перед весільним столом, за яким традиційно сиділи молоді та куми. Куми стоячи аплодували і тримали в руках вилку, щоб спробувати порося. Танцюючі подружжя обігравали порося таким чином, в танці підносили куми порося, що ті вході цього ткнули виделкою в порося і скуштували його [19,22].

Але перші два рази не давали кумам його спробувати забирали його з «під носа», маленьке загравання проводили з ними. Тільки на третій раз куми куштували запеченого порося але тільки той шматочок, що встигли відламати виделкою. Ось такі своєрідні шанування і поваги до кумів, для них танцювали, пекли цілих поросят але і це ще не все.

Після першого застілля йде танець молодих а потім хуро які танцювали від малого до великого (всі-всі гості цього свята брали участь в цьому танці, в середньому кількості гостей на весіллі було від 200 до 400 людей, болгар не тільки веселяться і влаштовують свята, а й роблять це максимально «масштабними»). У слід цим танцям йде традиційне катання весілля по селу. Молоді не просто зі своїми гостями каталися по селу – знову наступна увага до кумам. До кожної машини гостей прив'язували за її дзеркала хустинку, щоб було видно «свадбарската машина». Слідом за весільною машиною їхали гості, ставав дуже довгий кортеж. Вони прямували по початку до тих місць де зустрічали весілля а саме весілля зустрічали не з боку молодих а з боку кумів (родичі, друзі, і т. д.) [1,14].

Відбувалося це таким чином, родичі кумів зустрічають весільний катеджей пригощали їх різними смаколиками (цукерками, печивом, тортиками і т. д.), болгарським вином (червену і бялу), і т. д. Коли проїжджає весільна машина, то перед нею виливають чашу або відро з водою (преліват) найчастіше це роблять діти і їм за це дають гроші, куми. Слідом після того як всі люди хотіли зустрічати кумів, закінчилися, вони прямували до будинку кума. На гостей і молодих чекало

різне частування і музиканти зі своїми інструментами. Біля будинку кума обов'язково танцюють традиційне хуро «Насрещті кумо», знову таке шанування і вдячність кумів зате що вони так зустріли молодих і гостей. Всі танцюють, радіють, веселяться, співають. Після відвідування будинку кума, молоді та гості їдуть до дому нареченого для того щоб ввести наречену в його будинок це такий обряд котрий означає, що тепер наречена буде жити в будинку у свого чоловіка а в свій дівочий будинок вона вже не зможе жити так як вийшла заміж.

У будинок весільна машина повинна заїхати тільки з правого боку такий звичай. На порозі будинку молодих очікували батьки нареченого. Перед тим як увійде «нова сім'я» в будинок, батьки повинні провести обряд. А саме мати нареченого «грає свештіті», як це відбувається? В руках у матері був маленький букетик з сухого бусіліка в середині якого клали 3 свічки, букетик зав'язували червоною стрічкою. Свічки запалювали і починали проводити обряд, мама з цим букетиком обходила молодих 3 рази. Робили цей обряд для того щоб вигнати всяке погане. Потім батько брав рушник і зав'язував молодих, і за його край вводив молодих в будинок. Там вони танцювали і пригощалися різними смаколиками. Все це не так довго тривало. Будинок нареченого, був завершальним моментом у весільному катанні, після поверталися в урочистий зал де і відзначали весілля. Там тривало гуляння і веселощі. Ну як же без танців, обрядів і пісень. Традиційним болгарським звичаєм є «танець з вінками».

Проводять його на весіллі в тому випадку якщо видають заміж чи одружують останню дитину в сім'ї. Відбувається це таким чином. Батькам нареченої або нареченого роблять вінки з квітів, овочів та зелені (трава, гілки хвої і т. д). Буває, що одночасно батьки нареченого і нареченої одружують і видають заміж останніх дітей, тоді вже роблять 4 вінка. Батьки сідали на стільчики і починався танець. Якщо у нареченого або нареченої є старший брат або сестра, то вони першими зі своїм чоловіком або дружиною починають танець. Танець досить таки простий, подружжя танцюють з вінками і три рази їх примиряють батькам. Слідом вінки передають молодим, повторюючи все так же, але в кінці танцю батькам все таки одягають віночки. Потім батьки яких одягли

вінки, з усіма своїми дітьми танцюють в колі. В кінці танцю батьки дарували подарунки своїм дітям (гроші, техніку, посуд, і т. д.) Під кінець свята проводили останній обряд «зняття фати» з голови нареченої. Фату знімала мама нареченого і замість неї зав'язувала на голову нареченої зав'язувала хустку. Це означає, що дівчина прощалася зі своєю дівочим життям, попереду у неї починалося подружнє життя [1, 28].

Фату залишали на зберігання мамі нареченого. Шлюбне з'єднання молодят – найважливіший момент весілля. Його успішний результат – мета і сенс всього обрядового процесу, всіх обрядових дій до і після цього моменту. Молодих «зводили» в неділю ввечері в холодній кімнаті або в господарській будівлі. Шлюбне ложе готували зовиця або дівер і поступалися його молодим за викуп. Вхід і роздягання молодят супроводжувалися обрядовими діями. З побоювання магічного «зав'язування» чоловічої сили старісватіца і старий сват, заручник із заручницею, оглядали одяг подружжя, чи немає на ній якихось вузлів, чогось застебнутого або заплетеною.

Весілля завершувалося обрядом прилучення молодої дружини до домашньої праці в новій сім'ї. Вона прибирала будинок, починала прясти на новій прядки (символ нового справи, нового життя). У деяких місцях обрядовим початком домашньої роботи був вихід молодят в ліс за дровами.

Останньою трапезою у весільній церемонії було частування людей, які допомагали в проведенні весільного бенкету, і близьких родичів. Гості з'їдали розмочені в теплій воді залишки обрядових хлібів або ж їм готували спеціальні страви: холодець, млинці та ін. На цій трапезі прислужували молоді.

Кінець весілля знаменувався припиненням уникнення (обрядового мовчання) молодою дружиною членів сім'ї чоловіка (на весіллі вона могла розмовляти тільки з зовицею, постійно перебувала при ній). Початок спілкування з ними мало обрядовий характер. Свекор, свекруха, дівер і інші «прощали» невістку, а вона цілувала їм руки і вклонилася в пояс. Надалі вона могла з ними розмовляти [33, с.89].

Отже, ми бачимо, що шлюбна традиція хоча і зазнала ряду змін, але є у ній і певна сталість, яка виражена як в окремій поведінці, уявленнях про роль сім'ї молодої і молодого а також в окремих речових, матеріальних атрибутах в тому числі серед одягу, прикрас і звичайно їжі. Причини збереження цих атрибутів різноманітні. Десь це чисто естетична краса, десь повага до батьків, в інших випадках намагання уберегти новостворену сім'я від лиха (якщо говорити про обереги).

Розділ 4.

ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ БОЛГАР БУДЖАКУ

Якщо говорити про смерть то варто починати не з самого, ніби раптового моменту смерті, а з речей які передбачають смерть. Болгари Буджака вірять, що передвісником смерті є і курка, якщо вона кукурікає, як півень. Незвичайна або, здавалося б, безпідставна поведінка домашніх тварин також може стати передсмертним дзвоном. Найчастіше і повсюдно в якості такої провокації трактується і тривале виття собаки [31]. В одному випадку це явище пояснюють як здатність собаки бачити перед смертю одного з господарів погані сні [1]. Також є поганою передвісткою вторинне цвітіння дерев, квітів [4].

Поширеним передбаченням смерті є падаюча зірка. Загальноприйнятим у болгар є тлумачення близької смерті, сниться, що вирвали зуб [31]. Відірване пасмо волосся це передвісник смерті падіння найвищого дерева на господарстві під час стихії або без видимих на те причин. Подібних свідчень у як у літературі так і серед інших опитаних не зустрічається [4].

Широко відомим є повір'я, що якщо у померлого відкриті очі чи рот, якщо дзеркало не закрито тощо, то в тій сім'ї буде більше смертей [34]. Про подібне ми чули і серед опитаних [3,6,8]. Однак цьому дані різні пояснення, так хтось трактує дзеркало як портал між світом живих і мертвих через який мертвий може повернутися подивитися на своє тіло і забрати з собою ще когось [3], в іншому випадку дзеркало є порталом між світами і є небезпечним сам по собі [6,8]. Відкриті очі дають підставу підозрювати людину у чаклунстві, відьомстві [1,7], а відкритий рот пояснюється спробою мерця покликати когось з собою, і спроба ця зазвичай вдається, після таких випадків очікують швидку смерть когось з родичів[1,3,8].

Зазвичай вважається, що спосіб смерті визначається способом життя. Загальноновизнано, що праведники легко вмирають, а грішники страждають, довго мучаться. Причиною нестерпних мук також може бути неправильне ставлення до вмираючого. Плач рідних може «шокувати» його, він може розгубитися,

впасти в особливий стан між життям і смертю [3, 6, 9]. У таких випадках йому чарівним чином допомагають живі. Біля вмираючого запалюють свічку, яка також оберігає його від перевтілення, читання молитви, сповіді, очищення, запаху [34].

Саме настання смерті трактується одноманітно. Сама смерть відбувається коли архангел Михаїл, забирає душу людини.

Розглянемо обряд, починаючи з того, як людина готується до того світу. За результатами експерименту з'ясовується, що коли хворий приймає душ, його близькі стоять біля нього в кімнаті, де запалюють йому свічку, при цьому священник читає молитву, спрямовану на полегшення стану ледь живої, помираючої людини. Після його смерті в першу чергу сповіщають про смерть усіх рідних і близьких. Всі приходять попрощатися з померлим. Коли описане дійство закінчується, починається власне підготовка до похорону. У кімнаті обов'язкова наявність світильника [4,5], або просто запаленої свічки [1,4,5,6,8].

Насамперед небіжчику закривають очі, дзеркало покривають білою непрозорою хустиною чи простирадлом [2,3,34], телевізор, монітор ПК [6,8], освітлюють кімнату, де з цього часу горить хоча б свічка чи лампа, окроплюють святою водою, якщо така є вдома [30,34]. Потім, але завжди після світанку, починається купання та одягання померлого. За традицією небіжчика купають люди похилого віку протилежної статі.

У воду, приготовлену для купання, обов'язково кладуть освячений священником квітку васильок, а саму воду після ритуального купання виливає мандрівниця (так звали жінку, яка очолює траурну процесію від дому померлого до цвинтаря) у таємне місце, бо вважається, що з нього можна творити чари. Це брудна вода [34].

Також до такого місця відносяться з острахом, уникають наступання на землю, обмиту цією водою, протягом 40 днів, доки душа закінчує свою подорож до раю чи до пекла [1,5]. Після цього земля очищається [1,2,5,8]. Також саме після купання небіжчикові підв'язують нижню щелепу, щоби рот був закритий,

у такому стані він залишається до миті трупопокладення у могильну яму. Лише перед цим йому знімають цю підв'язку [3,4,6].

У ряді випадків цей острах залишається дещо довше 40 днів, але конкретного відтинку часу не вказується як і не пояснюється природа цього страху і небезпеки яка чекає на порушників цієї «заборони» [2,3].

Після того як мерця помиють його вкладають до труну, при цьому одягають у новий, або ж, щонайменше свіжовипраний одяг. Така ж охайність вимагається і до взуття померлого. При цьому всі гудзики залишаються розстебнутими а шнурівки не зав'язаними. Те ж саме стосується всіх інших можливих застібок, ременів, хоча зазвичай одяг померлого не має їх надто багато. Якщо помирає молода та неодружена людина то їх одягають як молодят. Обов'язковим атрибутом до похоронного костюму нареченої слугують різноманітні покривальця та вінки [5,6]. Небіжчика кладуть у труну ногами до дверей, так потім і виносять з дому. Пояснюють таку орієнтацію потребою його обернення до віттаря саме обличчям [8].

Один із незмінних прийомів кулевчан – пов'язувати ноги й руки померлого лише червоною ниткою, яку розв'язують на цвинтарі. Сам червоний шнурочок кладуть всередину труни під трупом. Мета полягає не в тому, щоб використовувати його для створення магії. Ця практика розв'язування є різновидом магії, яка має на меті звільнити душу та залишити тіло. Червона нитка, якою перев'язують небіжчика, символізує його умиротворення. У деяких випадках родичів померлого міряють червоними нитками і кладуть біля нього. Вважається, що померлий буде зі своїми близькими, а вони з ним у загробному житті [34]. Труна довкола небіжчика прикрашається гіллям дерев, квітами, базиліком, але обов'язково сухим. Починається ритуальне голосіння (плач) до якого залучені жінки які перебувають з небіжчиком у родинних зв'язках [30]. Серед опитаних жителів інших сіл свідчень про подібне виявити не вдалося.

У Буджаку померлим завжди клали сіль, хліб, пшеницю [33]. В селі Кулевча кладуть тільки пшеницю[7, 34].

Якщо раніше, протягом трьох днів, небіжчик залишався вдома і лише на третій день його ховали, то зараз вже мало хто чекає і зазвичай ховають на другий день після смерті. Ця зміна на сьогодні є нововведенням останніх 5-10 років [2, 4, 5]

У другий день після смерті родичі небіжчика йдуть до храму і звать священника аби він відспівував покійника вдома у останнього. Мерця виносять з дому після прощання з родичами і домашнього відспівування. Після цього небіжчика відвозять, або ж просто відносять (якщо йти не далеко) до церкви де священник продовжує відспівування [30,34].

Дорогою до кладовище на чолі похоронної процесії йде священник, позаду нього жінка-мандрівниця, у руках вона тримає миску з коливом - колліо (варена пшенична каша з солодощами, родзинками). Після панахиди цю миску мандрівниця має забрати собі. Ще важливим моментом є умова використання виключно нової посудини [1,7].

Якщо процесія виходить на роздоріжжя чи перехрестя то тимчасово зупиняється, час зупинки тим більший, чим знаковішим для небіжчика був даний поворот, дорога у житті (дорога на роботу, дорога в школу, місця відпочинку) [2]. Поперед автомобіля з небіжчиком або людей які несуть його йде чоловік з дерев'яним хрестом. За труною йдуть родичі, при цьому спершу ті які мають найбільшу спорідненість. Але більш далекі родичі можуть йти і у хвості процесії.

Після приходу процесії на кладовище труну з небіжчиком кладуть біля ями, зазвичай праворуч від неї. Відбувається прощання. Люди підходять і цілують небіжчику руки які складені на грудях, дехто цілує чоло, зазвичай так роблять лише близькі родичі або люди більш старшого віку. Дехто просто може підійти до могили поближче, затриматися на 5-10 секунд, і перехрестившись відійти. Така поведінка притаманна насамперед молоді яка не є рідною для небіжчика. Під час цього священник продовжує читати молитви [22].

По закінченню прощання небіжчика опускають до могили, люди кидають по три грудочки чи жменьки землі взятої тут же з відкиду могили. При цьому

люди хрестяться [2,7,8]. Після опускання у могилу припиняється і ритуальне голосіння (оплакування).

Окремо найняті люди, або працівники кладовища, якщо такі є закопують могильну яму, так аби залишалось значне підвищення, насип. На нього опирають вінки та кошики зі штучних квітів [2,3,5].

Обряди після поховання померлого залежать від того скільки днів пройшло, пов'язані з конкретними днями смерті. Ключовими є третій, дев'ятий, двадцятий і сороковий день. Рік, як і півріччя менш наповнене обрядами які на сьогодні вже у меншій мірі і дотримуються [4].

Протягом перших дев'яти днів родичі померлого носять коліо до могили. На 40 день і йдуть на цвинтар поминати померлого.

Між 9 і 40 днем найбільша зосередженість на молитві. Вважається що в цей час відбувається Суд Божий над душою небіжчика. Родичі стараються в цей час бути максимально добрими до оточуючих і один до одного. На 40-й день варять компот чи узвар, все залежить від пори року. Роздають частування на поминальному обіді [1,8].

Жителі села Кулевча вірять, що не можна їсти яблука до 40-го дня. Жителі цього болгарського села вірять, що якщо жінка, близька до покійного, з'їсть яблуко, вона може здутися, як свиня (34).

Також з 40-го дня дозволяється висаджування квітів на могилу, розрівнювання могильного насипу який нагортається після поховання, однак встановлення пам'ятника протягом першого року після поховання не вітається. В цей час все обмужується лише хрестом над могилою [1,2,6].

Надалі обряди пов'язані з поминанням не особливо практикуються, оскільки душа за релігійними переконаннями закінчила свій шлях поміж світом живих і мертвих, а власне у сприянні як найлегшої подорожі всі обряди і здійснюються. В цьому проявляється турбота не лише про небіжчика, але і про живих, яким притаманний страх того що душа залишиться блукати поміж живими і провокувати нещастя.

Однак після і після 40 дня родичі які проживають у хаті померлого стараються вести більш смиренне життя, не брати участь у масових гуляннях і всіляко прагнуть не спаплюжити як свою благопристойність, так і пам'ять про небіжчика. Візуальним атрибутом тут виступає чорний одяг, або одяг менш яскравих відтінків. При цьому святкування релігійних свят не обмежується [1,4].

В поховально-обрядовому комплексі болгар регіону простежується загальнослов'янська основа передусім щодо її світоглядної сфери, у якій давні вірування про взаємозв'язок живих і мертвих, про душу та потойбічний світ поєднувалися з елементами християнського світобачення про загробне життя. Риси, характерні для обрядовості від початку похорону до посмертних поминань, мають двояку природу, їхньою причиною одночасно виступали як певне побоювання перед небіжчиком і необхідність віддати данину пошани вже померлому члену родини, общини. В якості акту соціального визнання смерті слід розглядати загальність народних уявлень щодо обов'язкової присутності максимального числа односельців як на етапах похорону, поховання, так і під час основних поминальних днів (сороковини, роковини) та календарних дат. При цьому на протязі усього циклу поховально-поминальних обрядів спостерігаються обставини певного обмеження участі найближчих родичів померлого під час здійснення ритуальних акцій. Між тим ця тимчасова, магічно-оберегова за характером, ізоляція найближчих людей поповнюється присутністю і діями інших членів колективу, в чому можна бачити конкретний вияв рольової функції ритуалу як регулятора соціального буття [25].

У випадку з поховальною традицією обрядова практика є більш загальнопоширена, її елементи притаманні не лише болгарам Буджака, чогось свого, народного тут менше, більше церковного, того що регламентується церковним канонам. Те ж саме стосується і святкування Пасхи. Загалом дане дослідження дозволяє краще розуміти обрядодію, бачити певні подібності між різними, наче далекими обрядами, ритуалами.

ВИСНОВКИ

Родинні свята - це дні, які відзначаються в сім'ї для підтримки традицій, згуртування родини та створення спільних згадок. Ці свята можуть бути пов'язані з релігією, культурою, історією, сімейними подіями або просто з духом свята. Родинні свята можуть змінюватися залежно від часу, місця і культурного середовища.

Дослідження початку ХХ ст., вони видалися доволі наповненими, подібного роду результати, можуть претендувати на те, щоби далі допрацьовуватися за рахунок їхнього ж осмислення вже у ХХІ ст. Останнім часом з'явилися нові матеріали для дослідження даної теми роботи ж більш пізніх дослідників, як і сучасних науковців являють собою цілком гармонійне продовження роботи основи якої закладені більше 100 років тому назад. Ми ж у своїй роботі постаралися максимально широко охопити наявну літературу, що і вилилося у написання окрім історіографічного та джерелооглядного наступних розділів де ми спробували розглянути ряд питань і виконати поставленні завдання.

У Розділі 2 розглянули повір'я, традиції для вагітної жінки, майбутньої та для народженого малюка. Традиції супроводжують людину в період її утробного розвитку, напередодні та під час народження, традиції пов'язані з народженням формують культурний фон перших днів життя малюка. Отже, ми визначили, що шлюбна традиція хоча і зазнала ряду змін, але є у ній і певна сталість, яка виражена як в окремій поведінці, уявленнях про роль сім'ї молодої і молодого а також в окремих речових, матеріальних атрибутах в тому числі серед одягу, прикрас і звичайно їжі. Причини збереження цих атрибутів різноманітні. Десь це чисто естетична краса, десь повага до батьків, в інших випадках намагання уберегти новостворену сім'я від лиха (якщо говорити про обереги).

Також, надіюся нами було розглянуто святкування декількох свят календарного циклу, як таких що мають важливе значення як для суспільства загалом, громад окремих сіл, містечок так і для окремо взятої сім'ї.

У випадку з поховальною традицією обрядова практика виявилася більш загальнопоширеною, її елементи притаманні не лише болгарам Буджака, чогось свого, народного тут менше, більше церковного, того що регламентується церковним каноном. Те ж саме стосується і святкування Пасхи. Загалом дане дослідження дозволяє краще розуміти обрядодію, бачити певні подібності між різними, наче далекими обрядами, ритуалами.

Опираючись на проведенні нами і попередніми дослідниками польові дослідження розкрили змістовне наповнення та проаналізували певну структуру виконання обрядів, що передували весільним обрядам, у їх вузькому, більш поширеному значенні.

Дослідження весільної обрядовості болгар продемонструвало ряд наявних наявні проблем, які існують у вивчені даної та близьких до неї тем. Пасха та Новий Рік є релігійними та національними святами в багатьох країнах світу, в тому числі і в Болгарії. Ці свята мають дуже важливе значення для болгарських сімей, оскільки їх святкують як зібрання родини. На Пасху болгари збираються на спільний святковий стіл, де поділяються яйцями та традиційними стравами, наприклад, козунаком (солодким хлібом з цукром і розпушувачами), печеною бараниною та чорбою. На Новий Рік болгари також збираються разом, щоб святкувати. Вони прикрашають свої домівки новорічними прикрасами, обмінюються подарунками та готуються до спільного святкування нового початку. Таким чином, Пасха та Новий Рік є родинними святами в Буджаці, оскільки вони є приводом для родинного зібрання та спільного святкування. У результаті дослідження вкотре було виявлено, що ці свята залишаються в значній кількості без змін протягом ХХ ст.

Зміни ж які мають місце у святкування багато в чому викликані зміною рівня заможності сімей, їх соціального статусу, можливості зібратися родичам в одному місці в один час. А ці умови не є постійними, і якщо змінюють традицію чи переривають її то зазвичай лише на короткий час.

Якщо говорити про весілля то варто зазначити, що станом на ХХ ст. більшість зафіксованої інформації стосується тільки певних обрядів весілля, що

зважає в достатній мірі відтворити всю систему шлюбної обрядодії. Напевне основна причина полягає в тому, що дослідників у першу чергу завжди цікавлять відмінності від загального правила і відповідно те що було загальнопоширеним серед болгар чи мало яскраво виразні аналогії у інших слов'янських народів часто не фіксувалося і не досліджувалося ними.

Ще один момент який у подальшому зумовлював багато проблем, хоча разом з тим і призвів до збереження болгарської культури яка є відмінною поміж собою це формування болгарської діаспори на території України. Якщо для культури загалом це можливо і плюс, то дослідження теми від цього і ускладнювалося. Адже важко в рамках однієї роботи охопити всю культурну мозаїку навіть на прикладі лише однієї обрядової традиції, як весілля.

Загалом багато дослідників проводили дослідження болгарських весіль, щоб вивчити соціальні, культурні та релігійні аспекти цієї традиційної події. Вони звертали увагу на різні аспекти весільної церемонії, включаючи традиції, обряди, символіку, прикраси, музику, танці та їжу.

Дослідження також допомогли зрозуміти, як весілля відображають соціальні та економічні зміни в суспільстві, а також як традиційні обряди та символи зберігаються та змінюються з часом. Ці дослідження можуть бути корисними для збереження та просування культурної спадщини та розуміння культурних відмінностей та подібностей.

Попри те що болгарське весілля переповнене багатьма семантичними сенсами які є частиною етнокультурного коду болгарського народу, але ця семантика не зчитується акторами обряду при його виконанні і є лише забавою у часто нетверезій компанії.

Загалом болгарське весілля відноситься до типу весіль «свій – чужий» який охоплює південні території Східноєвропейської рівнини. Для весілля цього типу характерне домінування опозиції «свій — чужий» та її втілення у протидії партії нареченого та партії нареченої, що виражається в рівнозначності двох груп учасників та їх локусів, у паралельності низки обрядових дій у будинку нареченої і в будинку нареченого і у величезній ролі контактів та взаємодії представників

двох сторін, що включають численні епізоди ігрових конфліктів, що надають весіллю карнавального характеру.

Вивчення болгарського весілля може мати кілька причин. По-перше, це може допомогти зрозуміти культуру та традиції болгарського народу, що особливо корисно для тих, хто цікавиться культурою Балканського регіону та інших регіонів куди населення Балкан протягом своєї історії переселялося. В тому числі на терени України. По-друге, знання традиції болгарського весілля може бути корисним для туристів, які відвідують Болгарію та бажають брати участь у місцевій культурі та історії. По-третє, вивчення традиції болгарського весілля може допомогти людям, які планують святкування та пошук натхнення для своєї власної урочистості. У будь-якому випадку, знання традицій та культурних особливостей інших країн завжди корисне та цікаве.

Вивчення культурних традицій болгар Буджака допомагає розширити світогляд і краще зрозуміти різноманітність культурної спадщини людства. Болгарське весілля – це не лише експортний обряд, а й відображення болгарської культури, звичаїв та способу життя.

Крім того, вивчення болгарського весілля може бути звичайним для людей, які планують відвідувати Болгарію, працювати з болгарськими колегами або встановлювати особисті стосунки з болгарськими людьми. Знання принципів та звичаїв може допомогти уникнути культурних непорозумінь та зміцнити відносини з іншою культурою.

Болгарське весілля - це обряд, який має давню історію та поширення інформації в культурі та звичаях болгарського народу в тому числі на теренах України. У процесі свого розвитку обряд традиції поглинають різні архаїчні символи та ритуали, які нині продовжують існувати у болгарській весільній традиції.

Одна з причин, чому болгарське весілля містить безліч архаїчних символів, поширення з давньою народністю та її культурою. Болгарія має багату і різноманітну історію, в якій різні племена і народи впливають на болгарську

культуру і звичаї. Це впливає з того, що багато традицій та символів збереглися в болгарській культурі до наших днів.

Ще одним твердженням є те, що весілля є найважливішою подією у житті болгарської родини. У процесі весільної церемонії та святкування молодята та їх гості включають до обряду безліч символів та ритуалів, які зачіпають створення урочистих подій та передачу значення цього важливого моменту у житті.

Деякі архаїчні символи, які можна зустріти на болгарському весіллі, включають властивості родючості, життя і здоров'я, такі як зерно, квіти, дерева і вода. Також на весіллі присутні символи, пов'язані із захистом від злих духів та біди, такі як маски, талісмани та амулети. Всі ці символи та ритуали мають широке значення і часто є частиною болгарської весільної традиції.

Багато традицій і символів, пов'язаних із сімейною обрядовістю, мають місце в дохристиянській культурі, практично у всіх святкуваннях простежується культ предків, острах перед магічним втручанням сторонніх людей, потойбічних сил.

Тому багато традицій сприяє до використання амулетів і оберегів, найпростішим з яких дуже часто слугує червона нитка. Вони особливо важливі для захисту немовлят від злих сил і оберігають від нещасних випадків та хвороб. З шлюбного циклу святкування суюди відносимо весільні прикраси та прикраси, такі як пшениця, червона паперова квітка (ружа), хрест, птах-журавель та ін, прикрасою пафти.

Таким чином, наявність архаїчних символів у болгарській сімейній обрядовості пов'язана з багатою культурною спадщиною та глибокою історією болгар, а також тим, що ці традиції та символи продовжують жити серед болгарського населення Буджаку які є членами сучасного українського суспільства..

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Інтерв'ю

1. Ніколова Феодора 1958 р. н., с. Кулевча, Білгород-Дністровський район, Одеська область
2. Кофова Марія 1954 р. н., с. Кулевча, Білгород-Дністровський район, Одеська область
3. Бойчева Наталя 1993 р.н., с. Дмитрівка (с. Дельжилер), Білгород Дністровський Район, Одеська область
4. Кофов Василь, 1975 р. н., с. Василівка, Болградський район, Одеська область
5. Генчева Варвара , 1940 р. н., с. Делени, Болградський район, Одеська область
6. Кальчев Кирило Микитович, 1990 р. н., с. Василівка, Ізмаїльський район, Одеська область
7. Сивокиш Максим Віталійович, 1984 р.н., с. Зоря, Білгород-Дністровський район, Одеська область
8. Дімова Віра Пилипівна, 1966 р.н., с. Новокаланчак, Ізмаїльський район, Одеська область

ЛІТЕРАТУРА

9. Арнаудов М. Българските сватбени обреди. Етноложки и фолклорни студии. Преглед на обичаите у народа. София, 1931. 364 с.
10. Батянов Н. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях. *Записки Одесского общества истории и древностей*. Одесса, 1858. Т.4. С. 456 – 469.
11. Берг Л. С. Бессарабия. Страна, люди, хозяйство. Петроград, 1918. 253 с.
12. Боплан, Гійом Левассер де. Опис України. Львів, 1990. 301 с.
13. Бернштейн С. Б. Болгарско-русский словарь. М., 1986. 768 с.
14. Буковинова В. Стародавно Граматиково. Географски, исторически и етнографски проучвания. Бит. Език. Фолклор. Ямбол, 1995. 356 с.

- 15.Вакарелски Хр. Бит и език на тракийските и малоазийските българи. *Тракийски сборник*. София, 1935. Ч. 1. 236 с.
- 16.Василева Василева М. Обредни хлябове в Карнобатско. *История и култура на Карнобатския край*: сборник научни материали. София, 1992. Т.2. С. 181-192.
- 17.Велева М. Български носии / ред. М. Велева, Е Лепавцова. *Народни носи в Източна България*. София, 1979. Т.3. С. 297 – 306.
- 18.Волков Ф. Свадебные обряды в Болгарии. *Етнографическое мировоззрение*. Москва, 1895. №4. С. 78 – 87.
- 19.Ганчев А. Особенности брачных отношений у болгар Южной Бессарабии. *Българите в Северното Причерноморие*. Велико Търново, 2000. Т.7. С. 449 – 459.
- 20.Даулан К. Село Кулевча. Одеса, 2009. 190 с.
- 21.Демиденко Л. Культура и быт болгарского населения в УССР. Киев, 1970. 148 с.
- 22.Державин Н. С. Болгарские колонии в России. София, 1914. 361 с.
- 23.Дерман І. П. Весільна та родильна обрядовість українського та болгарського населення Південної України в 20-х–40-х років ХХ ст. URL: http://old.istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/28/./derman.pdf (дата звернення: 15.04.2023).
- 24.Дмитренко, Микола Українське весілля: стан і перспективи дослідження. *Semper Tiro*. 2010. №2. С. 304-311.
- 25.Захарченко Г.М. Традиційна поховальна обрядовість слов'янського населення Південно-Західної України середини ХІХ-ХХ ст.: ритуальна структура та її статевовіковий аспект : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.05. Київ, 2004. 21 с.
- 26.Златова Г. Весільний одяг болгар Буджака ХХ ст. *Весільна обрядовість у часі і просторі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Одеські етнографічні читання». Одеса, 2010. С. 138 – 142.

- 27.Златова Г. Передвесільний цикл обрядів болгар Буджака у ХХ ст.: структура і зміст. *Матеріали до української етнології*. Київ, 2010. № 9 (12). С. 201 – 206.
- 28.Златова Г. Шлюб у болгар Буджака наприкінці ХІХ – упродовж ХХ століття: форми укладання. *Матеріали до української етнології*. Київ, 2009. № 8 (12). С.296 – 301.
- 29.Киссе А. И. Буджак : историко -этнографические очерк и народов юго - западных районов Одесщины. Одеса, 2014. – 744 с
- 30.Киссе А. И. Возрождение болгар Украины. Одесса, 2006. 277 с.
- 31.Комарова М. В. Міфічний код в обрядовій системі болгар села Кулевча : дипл. робота по зд. ст. магістр : 035.035. ОНУ ім. І.І. Мечникова. Одеса. 2022 р. 108.с.
- 32.Костюшко Г. О Українські родинні традиції: теоретичний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2014. Вип. 18. С. 76-82.
- 33.Левицкий А. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях *Записки Одесского общества истории и древностей*. Одесса, 1858. Т.4. С. 450 - 464.
- 34.Петрова Н. О. Хліб як атрибутивно-символічний компонент у передвесільній обрядовості болгар. *VI Кирилло-Мефодиевские чтения: Материалы Международной научно-практической конференции*. Уфа, 2012. С. 58 – 63.
- 35.Піскіжова В. Роль родини Драгоманових-Шишманових в українсько-болгарських зв'язках (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки* : міжвід. зб. наук. пр. 2012. Вип. 21. С. 110-126.
- 36.Регионален исторически музей – Шумен «Експедиция в село Кулевча 2009-2012 година» – Шумен, 2012.
- 37.Русева Г. Структура весільного ритуалу болгар Півдня України (ХІХ – поч. ХХ ст.). *Българите в Северното Причерноморие*. Велико Търново, 2004. Т.10 С. 409 – 419.

ДОДАТКИ

Додаток 1
Архів родини Панайотових
село Кулевча Білгород-Дністровський район

Фото 1. Ведення наречених. 2017 р.

Фото 2. Танок з віночком 2017 р.

Додаток 1
Архів родини Панайотових
село Кулевча, Білгород-Дністровський район
Одеська область

Фото 3. Благословення нареченої від батьків

Додаток 2
Архів родини Кофових
село Кулевча, Білгород-Дністровський район
Одеська область

Фото1. Вінчання 1996 рік

Фото 2. Родиний архів родини Пальжок. Главеш 2019 рік

Додаток 3.
Родиний архів родини Сулакових
с. Камчик, Білгород-Дністровський район
Одеська область

Фото 1 Болгарські наречені, 1960-ті рр.

Додаток 4
Інші фотоматеріали з території Буджака

Фото 1. Мати з дитиною» 50-ті роки ХХ-го ст. с. Дельжилер, Білгород-Дністровський район (автор фото невідомий)

Фото 2. Мати годує немовля. 50-ті роки ХХ-го ст. с. Дельжилер, Білгород-Дністровський район (автор фото невідомий)

Додаток 4
Інші фотоматеріали з території Буджака

Фото 3. Фото з болгарського села Чушмелий , Болградського району
Одеської області . 2018 рік (Фото О. Барон)